

280.916 55

Äktenskap och familj i kristen belysning

*Rapport från den officiella lutherisk-katolska
samtalsgruppen i Sverige*

KYRKANS HUS, UPPSALA
Sign: <u>C94</u>
Acc: <u>39855</u>
Ex: <u>1</u>
BIBLIOTEKET

NORDISKA
EKUMENISKA INSTITUTET
SIGTUNA

verbum / studiebokförlaget

Innehåll

Förord	5
Inledning	7
1. Äktenskap och familj i dag	11
1.1 Avinstitutionalisering	11
1.2 Kritik mot s k dubbelmoral	12
1.3 Sexuallivets autonomi	14
1.4 Arbeta och fritid	14
1.5 Tendenser i svensk lagstiftning	16
1.6 Familjestrukturens förändring	18
1.7 Rätts- och socialhistorisk exkurs	20
2. Äktenskapet — en gemenskapens institution	25
2.1 Positiva drag i utvecklingen	25
2.2 Våra utgångspunkter	26
2.3 Gemenskap	29
2.4 Äktenskapets innebörd och in- gående	31
2.5 Det sexuella samlivet	35
2.6 Äktenskapet under Kristi nåd	38
3. Att leva utanför äktenskapet	45
3.1 Ogifta	45
3.2 "Samboende"	49
3.3 Frånskilda	51
4. Sammanfattning	57
4.1 Konklusioner	57
4.2 Förslag till åtgärder	59
Slutord	62
Studieplan och dokument	63

Omslag av Rune Lilja

© 1975 Författarna och AB Verbunn

Printed in Sweden

Aktiebolaget Tryckmans, Stockholm 1975

78-0891-8

Förford

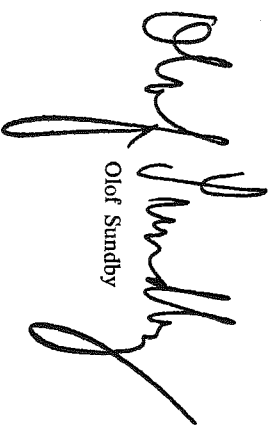
Då den första officiella katolsk-lutherska samtalsgruppen i vårt land nu framlägger resultatet av sitt arbete i en första etapp är det för oss båda en källa till stor glädje. Vi ser denna gemensamt utarbetade rapport om Äktenskap och familj i kristen belysning som ett glädjande tecken på ökad ekumenisk förståelse och som ett löfresrikt exempel på möjligheten av en interkonfessionell bearbetning av viktiga och väsentliga mänskliga och sociala problem i den kristna uppenbarelsens ljus.

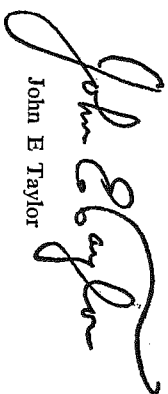
Gruppen har valt att bearbeta en livssektor, där många människor i dag kämpar med stora svårigheter. Den kristna äktenskapsuppfattningen liksom äktenskapsinstitutionen som sådan ifrågasättes alltmer i den intensiva debatt om mans och kvinnas livsgemenskap, som föres i vårt samhälle.

Det är i ett sådant läge av stor vikt att såvitt möjligt ett samlat kristet alternativ kan ställas fram och tjäna som hjälp och vägledning för de många, som här söker en väg att vandra.

Det är vår förhoppning att denna bok skall bli spridd och studerad inom våra kyrkor. Vi tror att präster, ungdomsledare och andra, som har ett ansvar och en uppgift i fostran av unga människor, skall ha nytta och hjälp av det som här läggs fram. Särskilt glädjande vore om denna bok kunde få stimulera till de "äktenskapsvårdande" aktiviteter och insatser från enskilda kristna och kyrkor, varom gruppen talar på de sista sidorna i sin rapport.

Uppsala och Stockholm i mars 1975

Olof Sundby

John E Taylor

Inledning

Under våren 1970 utsågs av ärkebiskopen i Svenska kyrkan och biskopen i Stockholms katolska stift en ekumenisk samlingsgrupp bestående av lutheraner och katoliker i Sverige. Händelsen kan nog betecknas som historisk. Det var nämligen första gången som en romersk-katolsk — evangelisk-luthersk dialog av officiell karaktär tog sin början i Sverige. Alltså var det ett nytt steg i den svenska ekumeniken, fastän det på många andra håll ingalunda är något enastående.

Gruppen har bestått av tio personer, fem representanter för vardera kyrkan.¹ Syftet har varit att genom teologiska samtal försöka närma de båda kyrkorna till varandra och därigenom också i det praktiska kyrkolivet öka den ömsesidiga förståelsen. Gruppen fann det från början angeläget att inte bara diskutera teologiska spörsmål rent dogmatiskt utan också redan genom själva ämnesvalet anknyta till livsfrågor, som är viktiga för människor av i dag inom de båda kyrkorna. Medan uppdraget att samlas till samtal givits av de bägge kyrkoleddningarna, var nämligen valet av inriktning och ämne något som gruppen själv hade att fatta beslut om.

Vid den första sammankomsten i december 1970 enades vi sålunda om ämnet "Familj och äktenskap". Detta ämne har självfallet en starkt "praktisk" prägel och beröringspunkter med alla människors vardagsliv, samtidigt som det ger anledning till djupgående teologiska resonemang — vilket de följande sidorna kan ge en antydan om. Under vårt arbetes gång har i Sverige som bekant en statlig utredning kring

¹ Förutom undertecknarna av detta dokument har ytterligare tre katoliker deltagit i samtalen, nämligen i ett tidigare skede pater L-M Dewailly och docent René Kléffer samt på ett senare stadium som expert fil lic Lennart Ejerfeldt.

samma frågeställning företagis. Den allmänna diskussionen kring Familjelagssakkunnigas förslag — särskilt under 1973 — har naturligtvis stimulerat också våra debatter. Vi har dock inte mera direkt tagit ställning till Familjelagssakkunnigas bedömningar, och inte heller har vi i vårt slutresultat, mer än tillfälligtvis, hänvisat till deras utredning, vilken ju fö under tiden lett till ny äktenskapslagstiftning.

Men det var i denna situation desto angelägnare att teologiskt tänka igenom hithörande problem. Vi har i gruppen dels eftersträvat största möjliga samstämmighet inbördes för att på ett förhoppningsvis fördjupat sätt kunna ge ett bidrag till den ekumeniska diskussionen, dels försökt att i förhållande till icke-kristna uppfattningar visa på en i görligaste mån gemensam positiv kristen livssyn som grundval för våra synpunkter på "familj och äktenskap". Därför är det följdriktigt att återigen betona det tvåfaldiga syftet: för det första har det här varit fråga om samtal mellan teologer kring teologiska specialfrågor, för det andra har det gällt att vid behandlingen av dessa frågor tänka "praktiskt" och i riktning mot en vidare allmänhet. Det har varit svårt att samtidigt göra rättvisa åt båda dessa uppgifter, att på en gång anlägga ett teologiskt-ekumeniskt perspektiv och ta hänsyn till den enskilda människans konkreta, existentiella situation. Vår framställning ger kanske prov på dlelmmat. Vi vill därför inte betrakta de följande sidorna som expertutåtanden utan snarare som försök att närma sig några av de för människor i allmänhet väsentligaste livsfrågorna. Också för oss i gruppen är frågorna av livsavgörande vikt och de därmed sammanhängande problemen allt annat än lättlösta.

Arten av dessa frågor och vårt sätt att behandla dem framgår mera i detalj av den särskilda innehållsöversikten. Här vill vi bara antyda något om uppläggnngen av vår rapport. Vi försöker till en början skissera några drag i äktenskaps och familjens situation i dag. Mot bakgrunden av denna skiss redovisas sedan våra egna principer och ställningstaganden. I en tredje del behandlas några särskilda problem, närmare bestämt sådana som rör ogifta, "samboende" och fränskilda. Till sist görs ett försök till sammanfattning med vissa förslag till åtgärder. Om man vill redogöra för vår arbetsgång i mera tekniska ordalag, skulle man kunna säga, att vi i metodiskt avseende utgår från en närmast fenomenologisk beskrivning av dagens äktenskaps- och familjesituation. Det är

alltså mer fråga om en induktiv ansats utifrån den givna verkligheten än om en deduktiv utifrån vissa allmänna principer. Men vi menar, att framställningen inte får vara enbart empiriskt grundad. Det är också nödvändigt med en analys av "normativ" karaktär, där frågan om äktenskapsens "väsen" och kristna innebörd belyses och utreds.

Vill man här i översiktighetens intresse också ge en antydan om huvudfrågan i vår utredning, kan man säga, att den ligger i framställningen av relationen mellan vad vi kallar "persongemenskap" och "institution". Sambandet mellan det personliga och det institutionella avspeglas i rubriken till andra kapitlet — det enligt vår mening tyngst vägande — som lyder: "Äktenskapet — en gemenskapsens institution". Vi menar, att man alltid måste beakta båda aspekterna, om man skall göra allvar av den kristna helhetssynen på människan som på en gång förnufts-, känslö- och viljevarelse. Människan är skapad av Gud till ett liv i kärlek och gemenskap samtidigt som hon i vardagslivet ständigt är utsatt för nedbytande upplevelser och påfrestningar. Det personliga och det institutionella finns båda med i gemenskapen såväl som i påfrestningarna.

Vi har haft stor glädje i arbetet, även om det av olika skäl tagit lång tid och under en period legat nere. Vi har försökt att så mycket som möjligt uppnå "konsensus", samsämnighet och endrökt i allt väsentligt. Men vi har velat göra detta i trohet mot våra egna teologiska och kyrkliga traditioner, så som vi uppriktigt försökt förstå dem och tolka dem i dagens situation och inför tidens frågor. Många gånger har vi då på ett glädjande sätt funnit, att vi varit mycket mer eniga i sak än vad våra betydligt mer olkarterade och annorlunda formulerade teologier kunnat ge vid handen. Ofta är det inte "saken" som skiljer oss åt utan terminologin och, än mera, de psykologiska förutsättningarna med rötter långt ned i svåråtkomliga kulturhistoriska sammanhang o s v. Ett exempel är uppfattningen av vad "sakrament" är, där båda parter på olika sätt varit bundna vid tolkningar, som naturligtvis inte saknar skäl eller utan vidare borde kunna uppgeas men som likväl bidragit till att försvåra ett ömsesidigt närmande i sakfrågan. Givetvis har vi också funnit sakliga skillnader kvarstå och tyngdpunkter ligga olika, och vi har ibland markerat detta genom särskrivningar. Vi har varken velat överskatta skillnaderna eller glorifiera enigheten. Det vi så

lunda kommit fram till har vi gjort som grupp. Det är därför gruppen enbart — de som står som undertecknare — som är ansvarig för vad som här sägs, för de tolkningar som ges och för de ståndpunkter som intas.

Uppsala 1974-09-04

Sven Silén
Olof Andren
Holsten Fagerberg
Kjell Ove Nilsson
Örjan Wikmark

Per Beskov
Franz-Josef Holin
Alf Hårdelin
Campion Rudman
Herman Seiler

1 Äktenskap och familj i dag

Försök till lägesbeskrivning

Utgångspunkt för våra överläggningar har varit det faktum, att äktenskap och familj i dag befinner sig i en omdaningsprocess. Det är svårt att inringa det utmärkande i denna utveckling, inte minst om beskrivningen skall vara kortfattad. Vi försöker ändå i detta första kapitel att fanga några för förändringen karakteristiska drag, vilka vi sammanfattar i en rad underrubriker.

Äktenskapets problematik är inte utan vidare densamma som familjens. Men relationerna mellan man och hustru berör nästan alltid på ena eller andra sättet barnen — och tvärtom. Det är anledningen till att vi här ibland för enkelhetens skull talar om "äktenskapet", fastän vi behandlar frågor, som direkt eller indirekt rör familjen som helhet.

I dagens äktenskaps- och familjesituation finns det genomgående, menar vi, en spänning mellan "det institutionella" å ena sidan och "persongemenskapen" å den andra. Innebörden i de båda begreppen är inte alldeles självklara. "Persongemenskap" eller "det personliga" kallar vi den "inre" samhörighet, som byggs upp på grundval av ömsesidigt förtroende, gemensamma intressen, "känslomässiga" band och över huvud allt det som brukar sammanfattas i namnet "kärlek". Med "den institutionella sidan" avser vi den "yttre" form, som ger stadga åt det personliga förhållandet. Dit hör inte bara äktenskaps av stat och kyrkor skyddade legala former utan även andra sammanbindande faktorer som barn, släkt- och vänskapsband, egendomsförhållanden och bostad.

1.1 Avinstitutionalisering

I många äktenskap uppstår inget motsatsförhållande mellan det personliga och det institutionella, utan de båda sidorna

hör ihop och stödjer varandra. De samverkar då till att stärka banden och fördjupa gemenskapen. Men de båda sidorna kan komma i motsättning till varandra. Så sker, när den ena framhävs på den andras bekostnad. Tider har funnits — t ex den viktorianska — då äktenskapsets personliga komponent tenderade att trängas i bakgrunden. Äktenskapet blev då närmast en social konvention. Andra tider — t ex romantikens — lade huvudvikten vid den emotionella sidan. Känslorna blev då främsta motivering för samlevnaden mellan man och kvinna.

Vår tid måste sägas vara kännetecknad av den senare tendensen. Man har återupptäckt de personliga faktorernas betydelse men betonar dem så starkt, att äktenskapet som institution radikalt ifrågasätts. Vad som då företrar man och huru är i många fall endast de känslomässiga banden. Om de försvagas, hotas äktenskapet och familjegemenskapen.

Vad man skulle kunna kalla "avinstitutionaliseringen" av äktenskapet avspeglar sig bl a i att det legala skyddet för äktenskapet ofta kritiskt betecknas som "privilegium" — kanske med bortseende från att allt slags rättskydd kan betraktas som "privilegium". Statistiska uttryck för samma utveckling kan man finna i det starkt sjunkande antalet giftermål och i den stigande skilsmässofrekvensen. Mest påtagligt framträder avinstitutionaliseringen i den under senaste år och intill den allra senaste tiden allmer markerade tendensen att avstå från varje legalisering av de "äktenskapsliknande" förhållandena. Man och kvinna flyttar ihop utan formalityter och bor tillsammans, med eller utan barn. Uppenbarligen är de nya samlevnadsformerna den främsta orsaken till att proportionen "utomäktenskapliga" födslar för närvarande är exceptionellt hög.

1.2 Kritik mot s k dubbelmoral

Med dubbelmoral brukar man i svensk debatt mena två helt skilda företeelser. Ofta används ordet för att beteckna, att olika moralisk standard tillämpas för män och kvinnor, t ex då trohet krävs av hustrun utan att motsvarande fordras av mannen. Men ordet brukas lika ofta i betydelsen av förljugenhet, av bristande överensstämmelse mellan ideal och verklighet. Det är i den betydelsen vi här använder ordet.

Dubbelmoral i denna mening påstås ofta ha kännetecknat

äktenskapet under gångna tider och särskilt under den viktorianska epoken. Äktenskapsinstitutionella sida uppfattades som viktigare än de känslomässiga bindningarna, och man var angelägen om att visa upp ett till synes enigt och lyckligt äktenskap, även om verkligheten därbakom var helt annorlunda. När den officiella moralen dessutom identifierades med den kristna, låg det nära till hands att föra samman kristen moral med dubbelmoral och förljugenhet.

De problem, som man sökte lösa genom s k dubbelmoral, har givetvis inte varit begränsade till en enda tidsperiod. Att människor har svårt att leva upp till sina egna ideal är en allmänmänsklig erfarenhet. I alla tider torde spänningen mellan äktenskapsinstitutionella sida och dess inre upplevelsedimension ha varit ofrånkomlig. Också i dag är väl många makar ovilliga att förevisa sina missälligheter utåt och kan väl heller inte alltid lastas för detta. I vår tid spelar dock inte den sociala anständigheten samma roll som för hundra år sedan, och i stället har "ärlighet" i dessa frågor blivit ett ofta hört moraliskt krav. Det bör då kanske också sägas, att den totala öppenheten inför andra beträffande det egna privatlivet kan skapa nya påfrestningar och inte obetingat är av godo. Då människor vägrar att öppet redovisa sina intima problem, kan detta bero på hänsyn till motparten och kanske också på en förhoppning om att man skall komma över sina svårigheter. Först i en situation, då man inte alls strävar efter att lösa problemen utan bara efter att hålla skenet uppe, är det motiverat att tala om dubbelmoral.

Kritiken av äktenskapet som institution är nära förbunden med en berättigt kritisk inställning till dubbelmoralen. Men risken finns, att man i sin opposition mot vad man uppfattar som förljugenhet kommer att förkasta det goda och livsdugliga i den äktenskapliga institutionen och i den därmed förknippade etiken. Ätt man inte så lätt kommer förbi problematiken, visar sig i att nya normer skapas på de subjektiva erfarenheternas grund. På sitt sätt kan de vara lika bindande som de traditionella mönstren, och därför kan de också bilda grogrund för nya former av dubbelmoral. Motsatsen mellan ideal och verklighet kan inte övervinnas bara genom att man ändrar normerna. Man måste acceptera, att människors inbördes förhållanden är ofullkomliga.

1.3 Sexuallivets autonomi

I äktenskapet är sexualiteten integrerad i ett känslomässigt och socialt sammanhang. Där bidrar den, tillsammans med många andra faktorer, till makarnas gemenskap och personliga mognad.

I motsats till denna syn på sexuallivet som insatt i ett större sammanhang har man från olika håll velat hävda sexualiteten som ett autonomt livsvärde och menat, att den inte behöver motiveras genom något utöver sig själv. Man ser den ofta som ett grundläggande värde, och följaktligen får andra värden vika, om de betraktas som hämmande.

Gärna förbiser man då, att den mänskliga personligheten utgör en enhet av biologiska, psykologiska och sociala element, som inte godtyckligt kan frikopplas från varandra. Ensidigheten i ett sådant betraktelsesätt framgår t ex av många handböcker i sexualupplysning, där samlivet behandlas som om en lycklig sexuell gemenskap kunde åstadkommas enbart genom tekniskt kunnande.

Då sexualiteten på detta sätt isoleras från de regler och värderingar som annars gäller vid mänsklig samvaro, blir den helt utlämnad åt krafter som råder inom konsumtionssamhället. Den kommersiella exploateringen av sexualiteten har visat sig kunna finna allt fler inkomstbringande områden. Det är amäkningsvärt, men i grundens skrämmande konsekvent, att kvinnan i sådana sammanhang tenderar att bli en konsumtionsvara, något som står helt i strid med tidens strävanden för likställighet mellan könen.

Mot denna i grunden omogna och känslolocka syn på sexualiteten har många reagerat, och långt ifrån endast sådana som delar en kristen äktenkapsyn. Det torde i vårt samhälle i dag vara många som inser, att sexualiteten i individens eget intresse måste integreras i en större ram av personlig och social gemenskap.

1.4 Arbeta och fritid

Att den traditionella familjestrukturen är under omvandling, är i vår tid ett självklart konstaterande. Vi finner det åter speglat i debatterna om mannens och kvinnans likställighet, om förhållandet mellan förvärvsarbete och hemliv, om barnens fostran till ansvarstagande och om många andra liknande frågor.

Det är givetvis inte möjligt att här ens antyda hela den historiska och sociala utveckling, som lett fram till familjens situation i dagens Sverige. En del i debatten mindre beaktade synpunkter har vi sammanfört till en exkurs i slutet av kapitel 1.

En av de faktorer, som särskilt påverkat äktenskapet som institution, är de förändrade förhållandena inom arbetslivet. Även om storfamilj i strikt mening aldrig varit vanlig i Sverige², råder det inte något tvivel om att det agrara samhället erbjöd en annan typ av hushåll än vad det industriella samhället uppvisar. Förutom kärnfamiljen omfattade det agrara hushållet både den äldre generationen och tjänstefolket. Gården var på en gång familjegemenskap och arbetsgemenskap, och inom dess ram utfördes de flesta sysslor.

I industrisamhällets borgerligt präglade miljö kom förbindelsen mellan hem och arbetsplats att brytas. Mannen var den som genom yrke och andra åtaganden hade kontakt med omvärlden. Kvinnan däremot arbetade uteslutande i hemmet, med den personliga isolering som detta innebar för henne. Det positiva värdet var att barnen gavs en stabil hemmiljö, men samtidigt medförde kvinnans isolering till hemmet negativa effekter, som alljämt föreligger där denna struktur lever kvar.

Det är i dag inte längre självklart, att mannen ensam är förvärvsarbetande och att kvinnan har huvudansvaret för barnen och för hemmets skötsel. Samhällsutvecklingen i vårt land har medfört, att en sådan arbetsfördelning inte längre är ekonomiskt lönsam och ibland inte ens ekonomiskt möjlig. Allt flera kvinnor anser hemarbetet ofillfredsställande som enda uppgift och vill finna den stimulans, som ett yrkesarbete ger. Allt oftare framstår det också som ideal, att män och kvinnor gör lika insatser inom arbetslivet och tillsammans delar ansvaret för hem och barn.

I dagens läge kan vi lätt konstatera, att dessa ideal ännu har långt till sitt förverkligande och att samhället i stort alljämt räknar med mannen som familjens försörjare. Vi kan emellertid redan se, att nya problem möter då kvinnorna går ut på arbetsmarknaden. Samtidigt som kvinnornas isolering bryts, kommer i stället familjens medlemmar att föras från varandra, beroende på att de fått skilda arbetsplatser,

² Se kursen.

arbetskamrater och intressen. En viktig faktor är de långa avstånden mellan arbetsplatsen och hemmet och ibland de långa arbetsdagarna. Dagen och förskolor är oftast nödvändiga förutsättningar för att båda makarna skall kunna förvärvsarbeta, men om barnen kommer att vistas en stor del av dagen utom hemmet innebär det också att familjebudgeten försvagas.

Tendensen är emellertid inte entydig. Det finns i dag många faktorer, som förenar familjen och avgränsar den gentemot omgivningen. Välkänt är vilken roll TV:n, fritidshuset och bilen spelar som samlingspunkter för familjen. Hitills har också arbetsveckan koncentrerats alltmer. Det har medfört ett allt längre veckoslut, som ofta tillbringas av familjen gemensamt. Den utvecklingen är dock, som många påpekat, inte oproblematisk. Kravet att effektivt utnyttja den sammanhängande fritiden och de investeringar som gjorts för fritidsbruk, leder lätt till ett slags familjeegoism och till ömsesidiga överkrav, särskilt mellan makarna. Samtidigt blir familjen alltför mycket en mot omvärlden avgränsad cell, och som följd av detta ökar anonymiteten i bostadsområdena. Man känner inte grannarna som man bor vägg i vägg med.

Särskilt många tonåringar förefaller att drabbas av familjens splittring och anonymiteten i grannskapet, där dessa förekommer i förening. Rottlösheten hos många storsladsungdomar har ofta en dubbel orsak i bristen på familjekontakt och i bristen på gemenskap och stimulerande sysselsättning utom hemmet.

Nu diskuteras sex timmars arbetsdag för både män och kvinnor. En sådan skulle öka möjligheterna för makarna att dela ansvaret för hemmet, och inte minst skulle det ge barnen ökad kontakt med föräldrarna. Möjligheterna till daglig samvaro mellan föräldrar och barn tycks i varje fall riktigare än den motsatta tendensen till koncentrerad arbetsvecka och långa ledigheter under veckosluten. Den dagliga kontakten mellan familjemedlemmarna torde betyda mer än de möjligheter till resor och annan rekreation, som den koncentrerade arbetsveckan kan ge.

1.5 Tendenser i svensk lagsättning

Decennierna fram till 1966 visade statistiken en stadig ökning av äktenskapsfrekvensen samt en sjunkande äktenskaps-

ålder och genomsnittsålder för förstföderskor. Men det nämnda året vänder utvecklingen, antalet giftermål minskar, äktenskapsåldern stiger och tonårsmödrarna blir färre. Trots att de stora årskullarna från mitten av 40-talet kommer upp i fruktsam ålder och ett högre födelsetal därför skulle förväntas, minskar antalet födda barn. Värt att nämna är också, att antalet kyrkliga vigslar minskar ännu snabbare än totalantalet giftermål.

Orsakerna till denna vändning i mönstret för familjebildning är givetvis flera. En är effektivare preventiva metoder. Men också den liberalisering av abortpraxis, som kännetecknat just tiden efter 1966, kan anses ha varit en verksamt faktorer. Särskilt för de första åren av denna utveckling synes ökningen av antalet unga, ogifta kvinnor, som fått abort, till stor del kunna förklara minskningen av antalet äktenskap i de lägre åldrarna.

Men förändrad praxis i fråga om prevention och abort räcker knappast till att helt förklara den dramatiska nedgången i giftermål, och naturligtvis än mindre den starka ökningen av andelen barn födda utom äktenskap. 1972 utgjorde dessa barn över 25 procent av samtliga födda. I två tredjedelar av fallen sammanbode deras mödrar med barnafadern. Den sjunkande äktenskapsfrekvensen måste alltså även bero på att man numera i stor utsträckning bildar familj utan vigsel. En väsentlig förklaring till detta torde i sin tur finnas i den vitt spridda uppfattningen, att det i flera hänseenden är ekonomiskt gynnsamt att inte ingå äktenskap. Ensamföräldrarna hade i vårt samhälle länge en utsatt och otrygg ställning. En rad reformer inom beskattningen, sociallagsstiftningen osv har haft till syfte att skapa ekonomisk trygghet och jämlikhet för dessa och deras barn.

I dag är det uppenbart, att principen att äktenskapet inte skall medföra några ekonomiska privilegier, i kombination med stödet i olika former till ensamföräldrar, fått vissa icke avsedda följder. Utformningen av reglerna för bostadsbidrag, för betalning och turordning för barndagemsplats och för studiemedel har gjort, att åtskilliga genom att avstå från vigseln och — om man har gemensamma barn — genom att felaktigt framställa sig som ensamstående fått inte obetydliga ekonomiska favörer i jämförelse med gifta i samma situation. Då man genom 1973 års reform beträffande studiemedlen jämställde samboende, som har gemensamma barn, med gifta, uppstod i stället risken, att sådana samboende felaktigt

uppgav sig icke vara samboende. Svårigheten att i skilda sammanhang konsekvent räkna en viss person till en och samma kategori har också gjort, att det funnits praktiska möjligheter för ogifta att "välja" det mest givande alternativet: att behandlas som ensamstående eller räknas som samboende, det senare t ex för familjebidrag vid omskolning eller värnpliktsjämsgöring.

Vissertigen rör det sig här väsentligen om missbruk, kanske to m om lagbrott. Men möjligheterna till övervakning är begränsade, och det måste också framstå som tvivelaktigt och motbjudande, om myndigheterna börjar undersöka människors alla mest intima förhållanden.

Paradoxalt nog kan det också bli så, att påtalandet av detta slags missförhållanden åtminstone på kort sikt bidrar till att sprida missbruket, eftersom det fäster uppmärksamheten på kryphål i lagar och förordningar.

Den nya familjelagsutgåvan från 1973 kan sägas på viktiga punkter söka göra äktenskapet som form för familjebildningen mer tilltalande, nämligen genom att underlätta både ingåendet och upplösningen av äktenskap. Lagstiftaren har alltså här velat påverka flera par att välja äktenskapet som samlevnadsform. Huruvida den bakomliggande uppfattningen, att i dessa hänseenden hinder tidigare funnits, som förmått människor att välja annan samlevnadsform, är korrekt, låter sig endast avläsas ur framtida giftermålstrender.

Förslag om reformer av familjepolitikens ekonomiska sidor kommer att dröja ännu några år. Under tiden kvarstår uppenbarligen problemet med missbruk av nuvarande regler. Så vitt man kan förstå, står det egentliga valet mellan att utforma regelsystemet så, att det aldrig kan medföra ekonomisk nackdel att vara gift, och att på ett svåracceptabelt sätt skärpa övervakningen över människors privatliv.

1.6 Familjestrukturens förvandling

Brytningen mellan det institutionella och det personligt upplevda framträder påtagligt i familjestrukturens förändring under det senaste seklet. Förändringen kan beskrivas som en utveckling från lydndsstruktur till "partnership", vilket innebär att mannen och kvinnan är ilkställda parter i samspel med varandra. Tendensen avspeglas även i synen på barnen. Man syftar till att alla får del i information om familjens eko-

nomi och i beslut av gemensamt intresse. Uppfostran är inriktad på att forma självständiga individer i stället för människor vana att underordna sig i blind lydnd. Detta uppfostningsideal vill bidra till en fri och ansvarig samverkan mellan familjens medlemmar.

I uppgörelsen med äldre strukturer, vilka ibland betecknas med orden "patriarkalism" och "paternalism", har ofta de kristna kyrkornas konserverande roll framhållits. Detta är också riktigt i vissa avseenden. De ställen i Nya testamentet, som talar om förhållandet mellan man och hustru, ifrågasätter inte den bland judar och andra folk vedertagna ordningen, att kvinnan var skyldig att lyda mannen. Det torde också vara så, att dessa bibelställen oavsiktligt kom att förstärka den nämnda rättsuppfattningen.

Mot detta kan vägas, att kyrkan antog den romerska rätten, som betraktade äktenskapet som en frivillig överenskomelse mellan makarna och därigenom starkare än den judiska traditionen betonade deras jämställdhet. Genom missionen fördes den romerska rätten ut bland germanfolken och påverkade deras äktenskapsrätt. Därigenom hävdades i viss mån kvinnans jämställdhet med mannen gentemot den germanska brudköpstadiationen.

Vill man uttrycka sig schematiskt, kan man säga, att det i den senare kyrkliga traditionen föreligger två tendenser, som bryter sig mot varandra: dels en äktenskapsuppfattning där lydndsstrukturen är dominerande, dels en som snarare gör äktenskapet till ett partnership. Vi kan se hur detta återspeglas i äldre vigselritual.

Alla vigselritual innehåller ett samtycke och ett "löfte" från båda parterna. I de flesta avlägger mannen och kvinnan samma löfte. Den engelska kyrkans Book of Common Prayer har dock ett formulerat, där bruden lovar att lyda sin man. I Svenska kyrkans vigselritual märks en gradvis förändring av inledningsorden, "allokutionen", från ett beroende av lydndsstrukturen till en fullständig ömsesidighet i mannens och kvinnans plikter.

För båda uppfattningarna har man kunnat finna stöd i bibelord. Även om det är berättigt att tala om en biblisk äktenskapsyn, är bibeln på denna punkt ingalunda entydig. Den typ av bibelord, där lydndsstrukturen finner stöd, återfinns bl a i Ef 5:22 ff och i 1 Petr 3:1 ff. Det förra stället lyder så: "Ni hustrur, underordna er era män, såsom ni underordnar er Herren, ty en man är sin hustrus huvud, såsom

Kristus är församlingens huvud" (Ef 5:22 f). Det är att märka, att dessa ord är skrivna i den kulturtradition, där Paulus befann sig. Både bland judar och bland greker hade man en hierarkisk bild av verkligheten, såväl den synliga som den osynliga. Alla människor har enligt denna bild en relation "uppåt" och en relation "nedåt". Också inom äktenskapet måste det finnas någon som alla har att se upp till och som äger det yttersta ansvaret och sista ordet.

Den andra tendensen kan i sin tur beläggas i flera apostoliska ord. Det har många gånger sagts, att apostlarna inte hade något samhällsprogram utan var helt inriktade på att bygga upp församlingen och låta denna helgas. Men därvid kom de stundom att genombyta självklara sociala principer. Det kommer till uttryck i den förmanning, som Paulus i Efe-sierbrevet ger åt männen: "Ni män, älska era hustrur, såsom Kristus har älskat församlingen och utgett sig själv för henne" (Ef 5:25). Männen blir här på inget vis påmindade om sin rätt att härska. I överensstämmelse med Jesu ord om att den är störst som tjänar (Matt 20:26) förmannar Paulus männen att älska sina hustrur såsom Kristus älskar församlingen. Petrus uppmanar männen att hedra sina hustrur, eftersom dessa är medarvingar till livet och alltså jämlika inför Gud (1 Petr 3:7). Paulus tar också ifrån mannen de rättigheter över kvinnan, som hos de flesta folk ansetts som självklara: "Hustrun råder icke själv över sin kropp, utan mannen. Sammalunda råder ej heller mannen över sin kropp, utan hustrun" (1 Kor 7:4).

Det är alltså tydligt, att Nya testamentet inte ger något entydigt stöd åt en renodlad lydndsstruktur utan tvärtom ger möjlighet till en utveckling mot likställdhet och partnership. Den viktigaste slutsatsen torde dock vara, att ett äktenskap i Kristus inte enbart kan förstås utifrån rådande samhällsförhållanden utan i stället alltid ger korrektiv till de ordningar och värderingar, som är för tillfället vedertagna.

1.7 Rätts- och socialhistorisk exkurs

Det är självklart, att äktenskapet som en vital del av samhällsstrukturen i alla tider påverkats av rådande sociala och ekonomiska förhållanden. I dagens debatt är faran snarast, att man helt och hållet vill förklara äktenskapet utifrån socio-ekonomiska faktorer. I så fall ger man en alltför rärlinjig

och schablonartad bild av äktenskapets och familjens utveckling i den västerländska världen.

Den kristna familjemoralen avfärdas inte sällan som en produkt av samhällsförhållanden helt annorlunda nutidens. Man skulle då kunna erinra om att den äldsta kristna församlingen trädde fram i den hellenistiska omvärlden med en uppfattning av äktenskapet, som på flera punkter radikalt skilde sig från omgivningens, något som svårilgen kan återföras på materiella faktorer. Den kristna familjemoralens särmärken var främst äktenskapets exklusivitet och avvisandet av provocerad abort, på den tiden lika avvikande och utmanande uppfattningar, som de i vår egen tid åter håller på att bli.

Den kyrkliga vigseln är historiskt sett ett sent fenomen, men den kristna kyrkan har alltid haft en bestämd uppfattning om vad ett äktenskap är. Sedan kyrkofädernas tid skiljer man mellan å ena sidan äktenskap, knutet till löfte och intention om livsvarighet och trohet, och å andra sidan icke-äktenskapliga former av samboende och familjebildning, vilka ofta betecknas som konkubinat.

Äktenskapet är ingen uppfinnning av den kristna kyrkan, och fornkyrkan nytjade också de former och rättsregler för äktenskapet, som rådde i det romerska imperiet, så långt dessa inte stod i strid med Skriftens undervisning. Så ignorerade de kristna ofta förbudet mot giftermål mellan fri och ofri och begagnade sig inte av givna möjligheter till skilsmässa och omgifte.

I medeltidens germanska ättesamhälle anpassade sig kyrkan till sådana bruk som fästning och morgongåva. Med tiden förändrade man dock äktenskapets karaktär av överenskommelse mellan två släkter genom att insistera på den romerska rättens regel, att endast parternas samtycke konstituerar ett äktenskap.

Den principiella uppfattningen, att parterna själva meddelade äktenskapets sakrament åt varandra, upphörde inte att gälla, när konciliet i Trident föreskrev kyrklig vigsel som den enda giltiga. Den kyrkliga formen och prästens funktion vid akten skulle vara en garanti för att kravet på det frivilliga samtycket uppfylldes. Frågan huruvida den kyrkliga akten eller fästningen konstituerade äktenskapet var dock länge ouppklarad. Tridentbeslutet fick liknande konsekvenser inom de reformerade kyrkorna. Den kyrkliga vigseln infördes all-

mer, och uppfattningen att vigseln konstituerade äktenskapet tycks där paradoxalt nog ha fått ännu större utbredning.

Mot kyrkans krav, att den kroppsliga föreningen skulle uppskjutas tills äktenskapet ingåtts, stod i Sverige djupt rotade folkliga traditioner, nämligen de sk nattfrierierna, med motsvarigheter på andra håll, såväl i Norden som i Wales och i vissa trakter på kontinenten. Nattfrierierna har givetvis ingenting att göra med någon allmän föräktenskaplig promiskuitet utan var ett till den sociala miljö anpassat sätt att inleda äktenskapet.

En tämligen omfattad mening är, att kvinnan i äldre tid alltid straffades hårdare än mannen vid överträdelse av det sätte budet och att kyrkans förmodade kvinnofientlighet varit orsak till detta. Denna uppfattning behöver väsentligt modifieras. Under medeltiden var det endast mannen som straffades med böter för "mökränkning" och "jönskaläger". För kvinnan betraktades de sociala följder som straff nog. Böter också för den kvinnliga parten nämns inte förrän i slutet av 1500-talet, och först några hundra år senare införts bestämmelser därom i lagsiftningen. Då hade kyrkliga skamstraff dock också förekommit för kvinnan. När i början av 1800-talet nästan uteslutande kvinnan drabbades, hade detta sin grund i en förändrad syn på mannens och kvinnans skuld.

En synnerligen belysande uppgörelse mellan två skilda synsätt på "hävande under äktenskapslöfte", dvs när en kvinna blev havande sedan mannen lovat att gifva sig med henne, utspelades på 1809 års riksdag. Lagen hade tidigare ålagt mannen att i sådant fall fullfölja äktenskapet genom vigsel, och barn fött i sådana omständigheter gavs samma arvsrätt som barn i laggift säng. Laguskottet ville i detta hänseende ändra lagen. Det menade att en kvinna som givit sig in i ett sexuellt förhållande på så lösa grunder borde stå sitt eget kast. Om äktenskapslöfte följt av hävande skulle betraktas som likvärdigt med ett med vigsel beseglat äktenskap, skulle aktningen för det senare föringas. Skyldigheter för mannen att fullfölja äktenskapet och barnets fulla arvsrätt uppmuntrade enligt Laguskottet kvinnor till löslighet av lidenhet eller beräkning.

Präteståndet intog en helt annan ståndpunkt än de övriga tre stånden, vilka godkände Laguskottets skrivning och förslag, som bl a innebar, att arvsrätten skulle upphöra men att mannen skulle bidra till barnets underhåll.

En talesman för präteståndet konstaterade, att betänkanudet utformats "till fördel för det ändå mest gynnade och starkare könet". "Det svagare anses kunna, mer än för, jämnas till sin vänlighet och vanlott."

Utskottet hade menat sig värna om "kvinnokönets förädling", och om detta sade prosten Falk, att det "är och bliver en lika fördragsvärd som nödig sak. Men om det möjligen kan framjäs och förhöjas genom utvidgad frihet för mankønet att gåckas

med de allvarsamaste saker och kränka godtrogen oskuld, att handla trolost och emot en mer eller mindre betydlig avgift lösa sig från förbindelse till gottgörelse av givna löften, det låter bliva en annan sak."

Intressant är, att i den fortsatta debatten mellan Laguskottet och präteståndet representanter för det senare klart utsåger, att efter äktenskapslöfte och hävande ett verkligt äktenskap föreligger: "Ty utom det att i moraliskt hänseende slikt förbindelse är ett verkligt äktenskap, förklarar ock lagen den för sådant!"

De här relaterade förhållandena har särskilt belysts av förra universitetskanslern Arthur Thomson i en rad studier sedan 1960.³ Han säger själv om uttalandena från präteståndet, att de utgör "en viktig komplettering till den bild man ansett sig ha fått av prästernas i andra sammanhang framförda meningyttringar i — sit venia verbo — kvinnofrågan".⁴

Industrialismens framväxt innebar en genomgripande omvälvning på det samhälleliga området. Dess roll för familjestrukturen tycks dock ofta ha kraftigt överbetonats. Vi kan även i ståtliga utredningar som något självklart läsa om den agrara storfamiljen, där flera generationer bildade ett gemensamt hushåll. Kärnfamiljen, pappa, mamma, barn, skulde enligt samma uppfattning vara en skapelse av industrialismen. Denna bild av utvecklingen tjänar inte sällan ett alldeles bestämt ideologiskt syfte, nämligen att framställa kärnfamiljen som en relativt ny form för mänsklig samlevnad, som ännu inte riktigt bevisat sin funktionsduglighet.

Emellertid har modern forskning visat, att kärnfamiljen var den normala formen för samlevnad i Sverige också före industrialismens genombrott. Vad gäller Västeuropa förefaller det som om det knappast någon gång i modern tid har förekommit storfamiljer av det slag, som är väl känt och studerat från andra kulturer, nämligen sådana där sönerna stannar kvar i faderns hushåll också sedan de har gift sig. För Sveriges del fastslås detta i ett modernt etnologiskt arbete av M Hellspång och O Löfgren.⁵

Men industrialismen i Sverige medförde andra förändringar. Den ger oss sålunda exempel på det inte okända förhållandet, att det legala äktenskapsställning kan försvagas i en tid av stor geografisk och social rörlighet inom vissa befolkningsskikt. Detta inträffade bland Stockholms tidiga ar-

³ Till det ovanstående se särskilt arbetet Hävande under äktenskapslöfte, s 58.

⁴ A a, s 62.

⁵ Land och stad, Lund 1972, s 233 f.

betarbefolkning, där äktenskapsfrekvensen var synnerligen låg, andelen utomäktenskapliga barn mycket hög och förekomsten av "common law-äktenskap" (s k stockholmsäktenskap) allmän. Med arbetarklassens ökade delaktighet och medansvar i samhällslivet ändrades detta förhållande i grund. Denna utveckling tjänar också som exempel på att med förändrade sociala villkor äktenskapet kan återvinna sin ställning.

Äktenskapsinstitutionens befästande inom industrarbetarbefolkningen har utan tvivel samband med den minskade yrkesintensiteten för denna grups kvinnor. Med ökande välstånd gjorde hemmafrun sitt intåg även i arbetarklassen, där hon kanske också längst kommer att behålla sin ställning. I ett historiskt perspektiv kommer säkert hemmafruepoken, den tid då majoriteten av gifta kvinnor endast skötte hem och eventuella barn, att te sig som en relativt kort tid under förra delen och mitten av 1900-talet.

Nu har åter större jämlikhet i utbildning och chanser på arbetsmarknaden, starkt förenklat hushållsarbete och offentlig barn tillsyn ökat den kvinnliga förvärvsintensiteten. Denna allmänna utveckling ter sig rättvis och rimlig, och den kan inte i och för sig sägas vitna om någon familjens eller äktenskapsets försvagning.

2 Äktenskapet — en gemenskapens institution

Grundläggande synpunkter

2.1 Positiva drag i utvecklingen

Är familjeliv och äktenskap på väg mot sin upplösning? Även om det finns samhällsforskare, som anser sig kunna förutsäga detta, talar flera iakttagelser mot ett sådant antagande.

Någon form av reglerad samlevnad tycks höra till grundvalarna för mänskligt liv. Det visar en mångtusensårig tradition, som verkar ha stöd i enskilda och samhälleliga behov. Samlevnadsformerna och sätten för deras reglering har liksom allt levande varierat under tidernas lopp. Monogama former har omväxlat med polygama. I den kulturkrets vi tillhör har — inte minst genom kristendomens inflytande — monogamin dominerat, och de krafter som påverkat det sociala och kulturella livet har verkat till förmån för engiftet. Trots samlevnadsformernas ständiga förändring har äktenskapsinstitutionen visat en förvånansvärd elasticitet och kunnat anpassa sig till ändrade betingelser utan att upplösas.

I den mänskliga kärleken ingår såväl fysiska som psykiska och andliga komponenter. Tillgängliga undersökningar pekar på den vikt människor i almhänhet lägger vid kärlek och trohet som villkor för sexuell samlevnad.⁶ Och människor vill inte bara föda barn utan även följa och uppföstra dem. Redan av detta skäl skulle man kunna dra slutsatsen, att behovet av varaktig gemenskap mellan man och kvinna, föräldrar och barn är djupt rotat i vårt väsen.

I den utveckling på familjelivets och äktenskapsens område, som vi försökt antyda i kapitel 1, finns utan tvivel positiva drag. Eftersom det är klarlagt, att de flesta människor an-

⁶ Se t ex Om sexuallivet i Sverige (SOU 1969:2), s 21 och 25.

ser kärlek och trohet viktiga, kan man anta, att i förändringen av samlevnadsformerna ingår längtan efter en ny och bättre gemenskap. De hittillsvarande gemenskapsformerna tycks ha förlorat mycket av sitt innehåll. Det finns all anledning för kyrkorna att ta på allvar det mänskligt ansvarsmedvetna inslaget i de nya sätten att leva samman.

Äktenskapet är ett uttryck för den djupaste och innerligaste mänskliga gemenskapen. För att den skall bli verklighet, räcker det inte med en yttre form. Först om denna fylls med kärlek och trohet och parterna får tillfälle till personlig utveckling i ömsesidig bundenhet och frihet inom dess ram, blir äktenskapets syfte förverkligat. Kyrkorna har anledning att understryka vikten av den fulla mänskliga gemenskapen i äktenskapet och tillerkänna det sexuella samlivet ett värde i sig som uttryck för makarnas samhörighet och förpliktelse till varandra.⁷

Den större öppenheten inom familjen, som innebär hänsyn till varje familjemedlems egenart och rätt till medinflytande, välkomnar vi. Den är inte minst en förutsättning för den unga människans mognad. Likaså är det givetvis viktigt, att normer tillägnas personligt och inte accepteras enbart på grund av att föräldrar eller samhälle föreskriver dem. Med personlig övertygelse i botten motverkar man också brist på äktet och uppkomst av dubbelmoral.

Till det positiva i utvecklingen hör också kvinnornas ökade möjligheter till stimulerande arbetsuppgifter utanför hemmet samt samhällets ekonomiska och sociala stöd till familjerna.

2.2 Våra utgångspunkter

I en tid med så många konkurrerande tendenser och så stor oklarhet beträffande äktenskapets innebörd och framtid är det angeläget, att kyrkorna tänker igenom, vilken äktenskaps-syn de kan stå för, och även försöker formulera denna syn på ett i möjligaste mån entydigt och gemensamt språk. Vi försöker i detta andra kapitel att lägga fram en äktenskapsuppfattning, som är grundad i en kristen helhetsyn på människan och världen — ibland kallar vi den, kanske något

⁷ Se t ex Andra Vatikankonciliet's pastoralkonstitution om kyrkan i världen av i dag, "Gaudium et spes", nr 49.

oegentligt, "kyrkornas äktenskapssyn". Vi redovisar vår uppfattning i medvetande om vår konfessionella förankring och i strävan efter att vara rättvisa mot våra respektive kyrkors bekännelse.

När man uttalar sig principiellt i svåra och livsnära frågor — som här — finns det särskilda risker för missförstånd. Ett sådant missförstånd är, att den som talar anser sig själv mera "etiskt högstående" än dem han riktar sig till. För att undgå denna missuppfattning säger vi: Man kan inte ge uttryck för en kristen syn och samtidigt glömma, att man är människa i raden av andra människor. Oberoende av om man någorlunda har lyckats gestalta en kristen syn på äktenskap och sexualitet eller inte, måste det vara angeläget att resonera om vad som kan vara gott och riktigt. Kanske det är just därför att vi så ofta misslyckas, som vi behöver samtala om hur vi skall kunna komma fram till en bättre samlevnad mellan man och kvinna. Vi försöker här formulera en äktenskapssyn, som var och en sedan i frihet får ta ställning till.

Kyrkorna bygger sin uppfattning av vad äktenskap och familj är, och av vad som konstituerar dem, på tron att Gud skapat människorna till frihet och till gemenskap med honom själv och med varandra, en gemenskap som fått sitt fullkomliga uttryck i Kristus. Därigenom vill de i sin äktenskaps-syn slå vakt om människans bästa.⁸ "Det kristna" står inte emot den friska skapelsen. Kristen tro visar inte bara vem Gud är och vad han har gjort för människan utan kastar också ljus över *människans* jordiska villkor och kallelse till tjänst i den mänskliga gemenskapen. Kyrkornas förkunnele om äktenskapet är därför avsedd att hjälpa både den enskilde och den stora mänskliga gemenskapen att förverkliga sin i skapelsen givna bestämmele.

Eftersom äktenskapet och de samlevnadsproblemen, som direkt eller indirekt hänger samman därmed, mer eller mindre

⁸ Se t ex Andra Vatikankonciliet's pastoralkonstitution om kyrkan i världen av i dag, nr 47 f: "Den enskilda personens hälsa liksom samhällets, både det mänskliga och det kristna, sammanhänger intimt med att äktenskapet och familjen som livsgemenskap kan finna goda betingelser. — Den djupa livs- och kärleksgemenskap, som det äkta paret bildar, har av Skaparen stiftats och givits sina egna lagar. — Herren Kristus har med välsignelse fyllt denna mångfasetterade kärlek, som utgår ur den gudomliga kärlekens källa och är en bild av Kristi förening med kyrkan."

re angår alla människor, skulle vi här i princip kunna räkna med vem som helst som samtalspartner, oberoende av inställning till kristen tro. För den kristne är dessutom alla allvarigt menade inlägg värda att lyssna till, eftersom de kommer från människor skapade av Gud. Den icke-kristne kan ha mycket att lära den kristne om hur en hel och full persongemenskap upprättas och vidmakthålles. Många människor har också kommit fram till en i långa stycken likartad äktenskapsyn som kyrkornas utan att utgå från kristen skapelse. Mycket av det vi här har att säga är sådant som de flesta vid "förtroffig eftertanke" instämmer i.

Ändå är vi medvetna om att somligt av det vi säger strider mot andra seriösa ställningstaganden. Den ene kan påstå, att det monogama äktenskapet är "naturligt" — ofta sluter man sig till detta utifrån en kristen skapelse —, medan den andre kan vilja göra gällande, att mannen (kanske även kvinnan) "av naturen" är polygam och kräver omväxlande sexuella relationer. Det vore därför fel att låtas som om alla våra ståndpunkter härleddes ur någon allmän moraluppfattning. Vi kan inte lösgöra oss från vad vi uppfattar som vår kristna grund. Det vi säger om äktenskapet återspeglar vår tro på skapelsens Gud sådan han visar sig i Kristus. Därför argumenterar vi ofta utifrån "skapelsen". Den som vill förstå oss måste ha denna vår grundinställning klar för sig.

Inför den snabba förändring och den skarpa kritik, som äktenskapet och familjeinstitutionen är utsatta för i vår tid, måste kyrkorna söka klargöra, vad som här är konstitutivt och förpliktande och vad som är betingat av speciella historiska och sociala faktorer och följaktligen är föränderligt.

När kyrkorna talar om äktenskapet och familjen som grundval för varje mänsklig samlevnad, innebär det inte någon önskan att under alla omständigheter konservera eller restaurera en viss epoks eller miljö yttre, konkreta utformning av dessa institutioner. Tvärtom är det beträffande äktenskapet — liksom beträffande varje aspekt av kyrkligt och mänskligt liv — en angelägen uppgift att söka skilja mellan innehåll och form, mellan det konstituerande, väsensbestämmande å ena sidan och den historiska, faktiska, empiriska gestalten å den andra. Att skilja betyder emellertid inte att åtskilja, eftersom det innehåll, om vilket det här kan vara fråga, inte kan existera annat än i något slag av form.

Det finns alltså i äktenskapets konkreta utgestaltningar ett slikt av fasta element och ett skikt av rörliga, obundna och föränderliga element. De båda skikten är dock så sammanvävda, att de inte alltid klart kan avgränsas från varandra. Det som tillhör det rörliga, icke strängt väsentliga skiktet kan många gånger i praktiken vara ägnat att stödja och skydda de förblivande, konstitutiva elementen i äktenskapet. Därför kan även sådana förändringar i äktenskapet, som endast berör dess tillfälliga form, visa sig bli ödesdigra för det som är äktenskapets kärna. Å andra sidan kan förändringar i det rörliga skiktet bli nödvändiga för att i en ny situation skydda det konstitutiva.

Söker man komma åt, vilka de "orubbliga fundamenten" för äktenskapet är, måste man alltså ständigt ställa dessa i relation till de tidsbetingade formerna och den rörlighet och utveckling, som kan iaktas i faktiska äktenskap — och som är olika från en tid till en annan. Inför den förändring och utveckling, som nu sker i Sverige på familjelivets område, får man därför inte bara fråga sig, varför utvecklingen kan synas främmande för kristna värden i traditionell mening, eller ens hur man bäst skall slå vakt om sådana värden, utan framför allt måste man självkritiskt fråga, vilka de kristna värdena är. Kyrkorna står här inför den viktiga och svåra uppgiften att precisera, vad som principiellt är "kristna värden" och hur de i vår tid skall kunna förverkligas. Måhända skall det visa sig, å ena sidan att mycket som utgivits för att vara "öförytterliga kristna värden" är tidsbetingade uppfattningar och å andra sidan att mycket som betraktats som tillfälligt står det fasta elementet i äktenskapet nära. Det blir då återigen en fråga om samspillet mellan skapelse och mänsklig frihet, mellan fasthet och föränderlighet och mellan gudomlig vilja och mänskliga avgöranden.

2.3 Gemenskap

När vi nu närmar oss frågan, vad äktenskapet är och vilka drag som är grundläggande i samlivet mellan man och kvinna, utgår vi från det för kristen tro och etik centrala begreppet gemenskap.

Hela den kristna tron handlar om gemenskap, såväl med Gud som mellan människor. Enligt kristen människosyn är människans gemenskap med Gud skadad genom synden. Den

gemenskap, som Gud ville och som människan skapades för, har brutits sönder, och därmed har också de mellanmänniska relationerna skadats i alla högsta grad. Därför kännetecknas en människas liv av ett slags tvetydighet: hon längtar efter gemenskap, samtidigt som hon ofta förstör möjligheterna därtill genom självskicket och brist på kärlek och hänsyn. "Gemenskap" blir ett nyckelord i all mänsklig tillvaro, speciellt i sammanhang som rör äktenskaplig samlevnad.

Många olika slags mänskliga relationer kan kallas "gemenskap". Det kan gälla blodband, sociala och nationella bindningar, arbetslojalitet, intressegemenskap o s v. I kyrkan tar vi särskilt om gemenskap i samband med kommunio- nen, nattvardens gemenskap. Grundläggande är alltså, att de som har gemenskap med varandra på något sätt är delar av samma enhet och också aktivt har del och tar del i samma sammanhang. Det man då är med i tillsammans kan vara en organisation eller institution — som äktenskapet i dess yttre förutsättningar — eller en uppgift, en syssla — som äktenskapet i dess dagliga rutiner. Men framför allt är det här fråga om en *person*gemenskap, som engagerar hela människan, hennes själ och hjärta.

Dessa olika aspekter på gemenskapen — här särskilt med tanke på äktenskapets karaktär av både institution och persongemenskap — skall inte spelas ut mot varandra eller renodlas. Tvärtom, de hör ihop. Själva persongemenskapen kan rentav betecknas som en institution i den meningen, att den utgör något grundläggande viktigt och givet i människans konstitution, fastän den naturligtvis kan ta sig uttryck på många sätt hos olika individer, i olika behov och beteenden. Persongemenskap har inte bara en emotionell innebörd, som skulle höra hemma enbart i privatlivets sammanhang eller yttra sig i ett individuellt känslospel. Snarare har den sin konkreta förankring i den sociala, yttre verkligheten, där den också tar sig en rättslig form — även institutionellt. En gemenskap, som är begränsad till vissa psykologiska och känslomässiga dimensioner och som medvetet avstår från den yttre fasthet som är given med den rättsliga ordningen i samhället, är en icke fullständig gemenskap, eftersom den inte inrymmer hela människan med hennes behov av total hän- givelse och trygghet.

När däremot en full gemenskap får växa fram, med beto- ning av just helhetsaspekten på människan och samspelet av personliga och institutionella moment, ser en kristen däri

ytterst, hur Gud själv i sin omsorg handlar för att upprätthålla och skydda skapelsen gentemot allt som hotar att bryta ned den. Förverkligandet av en mera full och hel gemenskap är ett led i Guds fortgående skapelseverk. Persongemenskapen får för en kristen också en djupare dimension, nämligen genom gemenskapen med Kristus i tron, en dimension av förlåtelse också i äktenskapet, eftersom all mänsklig gemenskap är ofullkomlig. Gemenskapen "i nöd och lust" blir då ytterst en del av Kristi efterföljelse, ett deltagande i Kristus- glädjen såväl som i Kristi lidande (2.6).

2.4 Äktenskapets innebörd och ingående

Uppgiften att utreda frågan om *innehållet* i kyrkornas äktenskapsyn är ur ekumenisk synpunkt komplicerad. Det vore oärligt och oansvarigt att här försöka ge sken av att lutheraner och katoliker nu övervunnit alla de motsättningar, som traditionellt rått mellan dem i fråga om äktenskapet. Vi har dock i vår grupp med glädje upptäckt, att vi i väsentliga stycken är överens om, att äktenskapet redan som skapelseordning bygger på vissa fasta element, som skulle kunna uttryckas i följande tesser:

- a det skapelsegivna jordiska livet har "inbyggda", fasta relationer mellan människor
- b människorna har såsom sociala varelser gemensamma uppgifter på jorden
- c äktenskapet är en på fritt avgörande grundad, unik gemenskap mellan man och kvinna
- d äktenskapet förutsätter vilja till livsvaraktighet och trohet
- e där naturliga möjligheter finns, förutsätter äktenskapet beredskap att ta emot barn.

Den äktenskapliga gemenskapen är till sitt väsen och syfte exklusiv. Den innesluter en fast vilja till livsvaraktighet. Men den äktenskapliga exklusiviteten innebär inte egoism och isolering. Den är tvärtom en förutsättning för den tjänst åt gemenskapen, som har sitt förnämsta uttryck i viljan att ta emot och uppfostra barn. Utan en sådan *avskikt* till livsvaraktighet och beredskap inför barnet kan vilja till äktenskap icke anses föreliggande. Med en sådan intention däremot

bejakar människan samtidigt sin egen frihet att träffa förpliktande avgöranden och sin vilja att i frihet tjäna en större gemenskap.

Som vi närmare utvecklar i punkt 2.5 betyder "vilja till barn" inte, att man motsätter sig en ansvarig familjeplanering. Det är här också och i tilläggande grad en fråga om ansvarstagande inför den världsvida befolkningsexplosion, som vi nu på allvar börjar känna av. Det underströks, under år 1974, genom FN:s världskonferens för befolkningsfrågor i Bukarest.

Äktenskapet har alltså en i skapelsen given bas. Om man därför, t ex under återopande av den mänskliga friheten, våldför sig på det som är konstituerande för människan själv, kan det lätt uppstå allvarliga psykiska, moraliska och sociala stöningar hos enskilda människor och i mellanmänskliga relationer.

Såväl lutherisk som katolsk äktenskapsuppfattning bejakar i princip de äktenskapsets skapelsegivna grundbestämningar, som vi talat om här. Därmed finns också en gemensam grund, när det gäller förståelsen för och värdesättningen av äktenskapets *institutionella* moment. Gentemot de — särskilt bland ungdomen — aktuella synsätt, enligt vilka former av "institutionalisering" är otillbörliga samhälleliga ingrepp i individernas frihet, vill vi som en gemensam övertygelse hävda det positiva värdet av institutionella moment. Institutionen har sin grund i människans eget väsen som social varelse. Den äktenskapliga persongemenskapen berör inte endast en inre, andlig och privat sfär utan också den yttre, kroppsliga och sociala dimensionen av det mänskliga livet, som med nödvändighet har institutionella former.

Man kan dock konstatera, att det institutionella momentet ofta identifierats med *ingående* av äktenskapet, vigseln efter en viss kyrklig mall och tradition. Det stora kyrkbrölloppet med mycken festivitas och romantik — en blandning av folkfest och kyrklig högtid — är väl typiskt för vad vi här talar om. Allt för mycket av äktenskapsets "väsen" har då gjorts beroende av det "riktiga", det vedertagna yttre sättet för dess ingående.

Men sedan man gjort denna iakttagelse och eftertänksamt medgivit, att persongemenskapen bör tas på allvar och fram-

hållas starkare, är det åter viktigt att se sambandet: persongemenskapen uttrycker sig i institutionella sammanhang. Rätt förstådd och rätt utgestaltad är därför äktenskapsets institutionella moment former, som "förkroppsligar" dess innersida. De bör inte uppfattas som intrång i utan som stöd för människans frihet.

De institutionella moment, som rör *äktenskapsingående*, utgör ett särskilt och mera kontroversiellt problem. Såväl kyrklig — katolsk och lutherisk — som världslig rätt har hittills alltid betraktat parternas offentliga samtycke som det avgörande vid äktenskapsingående. För denna konsensusförklaring krävs — av både etiska och juridiska skäl — att kontrahenterna så långt som möjligt är medvetna om äktenskapets innebörd, om dess "förpliktelser och ändamål". Det bör då betonas, att ingående av ett äktenskap inte enbart är ett kontrakt utan även är början till ett djupare personligt förhållande. Detta förhållande kan bli livsdueligt först när ett visst minimum av såväl fysisk som social, emotionell och andlig mognad föreligger.

Enligt evangelisk-lutherisk uppfattning spelar det för äktenskapets giltighet ingen roll, inför vilken myndighet — kyrklig eller världslig — det offentliga samtycket tillkännages. Den outtalade förutsättningen här för har alltid varit, att även vid borgerligt ingående äktenskap parterna i princip bejakar det i skapelsen grundade innehåll, som äktenskapet enligt lutherisk åskådning har. I praktiken har dock lutherdomen av själavårdande skäl slagit vakt om den kyrkliga vigseln. Majoriteten av vigslarna i vårt land har skett enligt Svenska kyrkans ordning, och Svenska kyrkan har medverkat vid lagstiftningen om äktenskapet ända fram till inrevarande århundrade.

Inte heller enligt romersk-katolsk syn är prästens (kyrkans) medverkan vid äktenskapsingående *absolut* nödvändig, eftersom det är makarnas samtycke ensamt som konstituerar äktenskapet. Äktenskap mellan icke-katoliker är därför ur katolsk synpunkt lika "giltiga" som katolska äktenskap, under förutsättning att de inte är oförenliga med äktenskaps oförankomliga kännetecken.⁹ Däremot kan *katoliker* som regel ingå ett giltigt äktenskap endast inför kyrkan. Det är

⁹ Se punkterna a—e s 31.

dock en på pastorala överväganden grundad *kyrkorättslig* bestämmelse.¹

Trots att det alltså råder en viss olikhet i synen på den kyrkliga vigselns roll för äktenskaps giltighet, bör både den evangelisk-lutherska och den romersk-katolska kyrkans medverkan vid äktenskapsingåendet uppfattas också som en tjänst åt makarna och samhället. I dag bör den i synnerhet ses som en vakthållning mot alla tendenser att uttunna äktenskaps genom skapelsen givna innebörd. Konsensusförklaringen liksom vigselakten i sin helhet måste ge ett så rikligt och fulltonigt uttryck som möjligt åt äktenskaps mening.

Det är väsentligt, att *något* slags offentligt samtycke förekommer i samband med äktenskapsingåendet. Däremot kan det diskuteras, *vilket* slag och vilken minimiofentlighet som är nödvändiga. Här bör kyrkorna vara öppna för förändringar i formen, ty det avgörande är, att äktenskaps karaktär inte förvanskas — låt vara att dess väsen inte kan isoleras från dess former. Väsentligt blir då i stället, att man i äktenskapslagstiftningen och helst också vid själva äktenskapsingåendet på något sätt hänvisar till äktenskaps ofrånkomliga kännetecken, nämligen viljan till livslång kärlek och trohet och — där det är tillämpligt — beredskapen att ta emot eventuella barn.

På grund av vad vi här sagt om äktenskaps och konsensus-förklarings innebörd vänder vi oss emot varje sådan förändring av formerna för äktenskaps ingående, som bidrar till att försvaga medvetandet om det fria, personliga och allvarliga avgörandets betydelse. Reformen som avses

¹ Genom påven Paulus VI:s *Motu proprio* av den 31 mars 1970 fastslogs följande: "När det uppstår avsevärda svårigheter, som hindrar att man följer den kanoniska vigselformen, har stiftsbiskopen rätt att dispensera från denna vigselform. Det är dock biskopskonferensens uppgift att uppställa juridiska regler, enligt vilka nämnda dispens ges på ett för landet eller territoriet i fråga tillåtet och enheligt sätt, och desutom sörja för att något slag av vigsel i offentlig form äger rum." I enlighet med denna för hela den katolska kyrkan gällande lagstiftning kan kyrkoherdarna i Stockholms katolska stift anhölla om dispens från den katolska vigselformen för äktenskap, som ingås mellan katoliker och döpta icke-katoliker eller mellan katoliker och icke-döpta, när följande villkor är uppfyllda: 1 om ingen fara är för handen för den katolska parten att förlora sin tro; 2 om den icke-katolska parten entvåget fordrar denna dispens; 3 om den icke-katolska parten utsetts för starka påtryckningar från anhörigas sida, att vigseln skall ske i annan form än den katolska.

"förenkla" och "underlätta" inträdet i äktenskapet *kan* komma att ytterligare urholka äktenskapet och dess konstruktiva roll för den enskilde och samhället. Det är därför väsentligt, att kyrkorna i sin undervisning och själavård mera söker stärka medvetandet om äktenskaps och den mänskliga gemenskapens krav på etiskt och personligt mognande. Då tjänar de djupast sett familjegemenskapen och människans egen utveckling och bidrar också till att skapa osjälviskhet i människornas samhälleliga insatser.

2.5 Det sexuella samlivet

Det kan vara motiverat att särskilt ta upp frågan om det sexuella samlivets plats i mans och kvinnas förhållande till varandra. Som vi flera gånger tidigare framhållit, bygger kärleken mellan man och kvinna inte bara på en emotionell gemenskap utan är till sitt väsen ett hela personligheten omfattande engagemang av unik karaktär. Den innesluter förpliktelser, som rör vilja, känsla och tanke, och den bygger på en gemensam livsriktning, där parterna ömsesidigt komprometterar varandra. Kärleken innebär ett personligt självförverkligande, som sker i gemenskap med en annan människa, den betyder bundenhet vid en annan människa och slår ändå vakt om den personliga friheten. Kärleken bygger på förtroende och trohet, den sträcker sig mot livsvaraktighet. Kärleken delar inte bara glädjen utan också lidandet.

I kärleken ingår den sexuella gemenskapen. Sexualiteten är inte identisk med kärleken men är ett av dess finaste uttryck. I sig utgör den ett värde, och samtidigt är den ett medel att bevara och förnya kärleken. Oberoende av om samlaget leder till barnalstring eller inte, är makarnas sexuella gemenskap uttryck för deras samhörighet. På så sätt får det sexuella samlivet betydelse även för makar, som inte kan få barn.

Mot denna syn på kärleken såsom något hela personligheten omfattande står en annan uppfattning, vars tendens är att identifiera kärlek och sexualitet, med bortseende från de många övriga komponenter, som ingår i kärleken: det är inte så att man "älskar varandra", utan man "älskar med varandra". Om det hittills i skilda kretsar inte varit ovanligt med bristande förståelse för kärlekens kroppsliga sida, så föreligger här en farlig motsatt tendens att nedvärdera kärleken

till enbart ett njutningsmedel. Därmed förnekas inte bara kärleken. Också det mänskliga blir nedsatt till en lägre nivå.

Tendensen att sätta likhetstecken mellan kärlek och sexualitet kan finna stöd i den allt effektivare preventivtekniken och det svenska samhällets allt liberalare abortpraxis. Dessa båda faktorer får då motivera sexuellt umgänge, där beredskap att ta emot barn saknas och man menar, att det alltså inte behöver bli några uppenbara yttre band utöver själva den sexuella akten. Den nya situationen beträffande preventivmedel och abort är dock enligt vår mening inte anledning att ändra synen på den sexuella förbindelsens plats i förhållandet mellan man och kvinna. Risken för befruktning har inte varit enda orsaken till att kyrkorna uppmanat till avhållsamhet före äktenskapet. Detta råd har sin djupaste motivation i insikten, att parterna genom den sexuella föreningens varaktigt knyts till varandra i olika avseenden. Den sexuella förbindelsen påverkar personligheten som helhet, grundlägger nya handlingsmönster. Mannen och kvinnan "ger sig helt" åt varandra, "utlämnar sig" till varandra och får därmed ett nytt ansvar för varandra. Bibeln uttrycker det så, att de båda blir "ett kött" (bl a Matt 19:6). Det sexuella samlivet åstadkommer bindningar. En verklig förbindelse uppstår, vare sig den resulterar i barn eller inte. Dessutom finns barnet med "i förlängningen" av samlaget: det kan komma till "av misstag", och ingen kan helt frigöra sig från medvetandet, att det är just genom den sexuella föreningen vi människor blir skapade.

Den sexuella gemenskapens begränsning till äktenskapet motiveras av dess natur. Den förutsätter och är uttryck för ett totalt personligt ansvarsstagande, som också innesluter beredskapen till barn. Synsättet innebär ett nej till aborter, enligt de grundsåtsatser kyrkorna tidigare gemensamt har deklarerat.²

Beredskapen till barn innebär dock inte, att varje sexuell förening behöver syfta till barnalstring. Kyrkorna inser och erkänner, att den sexuella akten är ett uttryck för makarnas unika gemenskap. Den framställer och befäster deras kärlek. I konsekvens härmed anser Svenska kyrkan ett ansvarsfullt bruk av preventiva medel berättigat inom äktenskapsets ram,

för att makarna skall kunna uppnå ett av äktenskapsets syften.

I den katolska kyrkan understryks starkt det ansvar som ävilar makarna att inte betrakta den sexuella akten som ett isolerat njutningsmedel utan att låta den vara ett uttryck för deras unika gemenskap. Ett av kännetecknen på denna gemenskap är, att den principiellt är öppen, så att nytt liv kan spira ur den. Äktenskapet måste emellertid förverkligas i ett konkret liv under mycket skiftande omständigheter världen runt. Med nödvändighet innebär detta en rad moraliska bedömningar beträffande antalet barn. De nordiska katolska biskoparna förklarar i ett herdabrev, som utkom ett par månader efter påvens rundskrivelse "Humanae vitae" 1968, "att man aldrig och under inga omständigheter får handla mot sitt eget samvete. Det är möjligt att en människas samvete tar miste eller att hon behöver närmare undersöka en uppkommen fråga. Aldrig får man handla i strid mot sin övertygelse. Om någon verkligen har gjort sitt bästa för att finna de riktiga normerna, så sker under alla förhållanden tillämpningen av dessa normer i varje enskilt fall på hans eget helt personliga ansvar. Ingen, inte heller kyrkan, kan lösa någon fråga förpliktelsen att följa sitt samvete och bära ansvaret därför. . . . Beträffande födelsekontrollen kan det uppstå samvetsfrågor som inte alltid är lätta att besvara. . . . Den ena parten måste visa respekt för den andra partens personlighet och ta hänsyn till den andras bästa. Beteendens personlighet och hotar att försvaga den ömsesidiga tillgivenheten mellan makarna eller innebär en fara för äktenskapsbestånd måste undvikas. Föräldrarna måste sörja för goda livsbetingelser för sina barn. Dessa och liknande klara normer kan bidra till att sprida ljus över svåra samvetsfrågor."³

Om vi skall sammanfatta vår syn på var i förhållandet mellan man och kvinna det sexuella samlivet hör hemma, kan vi säga, att dess rätta plats är, där de båda parterna är beredda att

a acceptera den unika, ansvarsmedvetna persongemenskap, som samlaget både är uttryck för och medverkar till
b ta emot och gemensamt ta ansvar för de barn, som kan ges dem.

² Se t ex Kyrkorna och abortutredningen, Stockholm 1972.

³ Se Katolsk Kyrkohandling 1968, nr 17.

Det betyder, att samlagets *principiella* plats är i äktenskapet. Men vi är medvetna om att det konkreta livet i detta hänseende innehåller komplicerade situationer, som etiskt och pastoralt måste bedömas mycket nyanserat och mycket olika.

2.6 Äktenskapet under Kristi nåd

I det föregående har vi huvudsakligen talat om de skapelsegivna förutsättningarna för och strukturerna hos äktenskapet som persongemenskap och institution. Utan tvivel är det en väsentlig angelägenhet för våra kyrkor i dag att försöka klarlägga dessa grundläggande strukturers inneböende mening och att i dessa, mitt i en omdaning av former och yttre och inre villkor, visa på skapelsens orubbliga ordning.

Men därmed är våra kyrkors uppgift inte uttömd. Vi måste gå ett steg längre och visa, hur denna äktenskaps skapelseordning står i ett intimt samband med frälsningsordningen i Kristus. I en situation, där äktenskapet som institution och gemenskap ifrågasätts från skilda håll, är vi övertygade om, att äktenskapsnyen måste fördjupas genom att sättas in i den kristna trons sammanhang.

Äktenskaplig kärlek och sexualitet innesluter enligt Guds skaparvillja viktiga värden för både den enskilde och den mänskliga gemenskapen. Men dessa värden äventyras, om människan förlorar deras målinriktning ur sikte. Då kan krafter utvecklas, som hotar människans frihet och värdighet. När erotiken lösgrörs från de andra mänskliga värdenas sammanhang och särskilt när dess kroppsliga sida isoleras och får dominera, kommer samivet lätt att behärskas av hänsynslöshet, och "kärleken" förvanskas till egoistiska krav på den andra. Mot denna bakgrund vill vi ställa Nya testaments undervisning om äktenskapet.

Det faktum, att Jesus själv var ogift, betyder inte, att han skulle ha föraktat äktenskapet. Motsatsen är fallet. När fariséerna frågar honom, om en man får skilja sig från sin hustru, hänvisar han till att Gud redan från skapelsen förenat man och hustru till "ett kött". Och han tillägger: "Vad nu Gud har sammanfogat, det må människan icke åtskilja", och: "Den som skiljer sig från sin hustru och tar sig en annan hustru, han begår äktenskapsbrott mot henne. Och om

en hustru skiljer sig från sin man och tar sig en annan man, då begår hon äktenskapsbrott." (Mark 10:2—12.) Därmed betecknar Jesus äktenskapsband som i och för sig oupplösligt. En människa ger sig åt en annan med hela sin varrelse, med kropp och själ tillhör de varandra i inbördes tjänande. Därför kan Jesus säga: "Ni har hört att det är sagt: 'Du skall icke begå äktenskapsbrott.' Men jag säger er: Var och en som med begärelse ser på en annans hustru, han har redan begått äktenskapsbrott med henne i sitt hjärta" (Matt 5:27 f). För Jesus gäller det därför att ifrån skydda äktenskapet mot förfall och ge kärleken dess sanna och varaktiga chans. Än mer: här gör Kristus anspråk på att ge den rätta tydningen av Guds skaparavsikt med äktenskapet — "Ni har hört . . . Men jag säger er". Först i och med Kristus blir denna avsikt uppenbar i sitt fulla djup.

Men i Nya testamentet står något ännu mer djupgående om äktenskapet. Brevet till efesierna jämför äktenskapet med ingenting mindre än Kristi kärlek till sin kyrka. Eftertryckligt talar det om enheten i äktenskapet: "På samma sätt är männen pliktiga att älska sina hustrur, då dessa ju är deras egna kroppar. Den som älskar sin hustru, han älskar sig själv. Ingen har någonsin hatat sitt eget kött, i stället när och omhuldar man det, såsom Kristus gör med församlingen⁴, eftersom vi är lemmar av hans kropp" (Ef 5:28 ff). I centrum står ordet "såsom". Det handlar om samma jämförelse, som profeterna gjorde, när de jämförde Jahves kärlek till Israel med äktenskapet. Men i Nya testamentet är jämförelsen konkretiserad till att gälla förhållandet mellan Kristus och kyrkan. Dessutom blir den fördjupad därigenom, att den är omvänd. Det menas inte, att Jesu kärlek till kyrkan är såsom äktenskapet utan att äktenskapet är såsom Jesu enhet med sin kyrka. Detta givande och mottagande mellan Kristus och mänskligheten — i vilket Kristi gåva är det primära —, denna gudomliga kärlek, är det egentliga. Äktenskapet innesluter något som möjliggör jämförelsen. När vi sedan tänker på att Kristi kärlek till mänskligheten i sin tur är en avbild av kärleken mellan Fadern och Sonen ("Såsom Fadern har älskat mig, så har också jag älskat er", Joh 15:9), då förstår vi, varför givandet och mottagandet i äktenskapet visar och avbildar kärleken i Gud. Den mänskliga, skapelsegivna kär-

⁴ Grek ekklesiá = kyrkan.

leken i äktenskapet låter oss ana något av Guds oändliga sätt att älska, genom att skänka sig åt och så själv bli älskad av den andra. Här får den äktenskapliga kärleken en dimension, som den inte hade före Kristus.

Men därmed har vi ännu inte berört det allra djupaste. Jämförelsen av äktenskapet med kärleken mellan Kristus och hans kyrka stämmer helt och fullt först när något av den kärlek, som Kristus levde och lärde och som fann sitt yttersta och djupaste uttryck i korset, förverkligas i äktenskapet: kärlek trots besvikelse och lidande; trohet trots den mänskliga vannakt, som visar sig däri, att makarna i sin ömsesidiga kärlek aldrig totalt kan nå varandra; trohet och kärlek, slutligen, t o m när allvariga svårigheter uppträder och det mänskligt sett inte kan tyckas meningsfullt att hålla samman — såsom också Kristi kors var utan hopp och ändå skänkte frälsning och godhet.

Först gemenskapen i Kristus gör, att äktenskapet blir en verklig avbild av Kristi kärlek till sin kyrka och till en form av "Kristi efterföljelse". Gemenskapen i äktenskapet är då inte längre bara två svaga och ofta ensamma människors vägspe, ty Kristus är hos dem och i deras äktenskap.

Därmed är det naturligtvis inte uteslutet, att det även i kristnas äktenskap förekommer karaktärsolikhet, misstag i valet av äktenskapsparter, bekymmer med barnen, irritation, leda, sjukdom eller rentav nödvändig och bestående separation. Men för de troende finns alltid en tredje där: Kristus som styrker, tröstar, ger hopp och erinrar om att det är saligare att ge än att ta (Apg 20:35). Följden blir då, att äktenskapet, även då det mänskligt sett tycks utan innebörd och hopp, behåller — för de troende kristna — sin djupaste mening som delaktighet i Kristi kärlek ända intill korset.

Men det är ytterst viktigt att tillägga: Denna Kristi efterföljelse i ett olyckligt äktenskap får och kan inte påvängas utifrån. Makarna måste själva kunna och vilja gå in i den. Annars blir den inte sann, och någon meningsfull tjänst för medmänskorna kan knappast komma därur. I den ramen vill vi också sätta in den svåra frågan om omgifte efter skilsmässa (s 51 ff).

När vi talar om äktenskapets relation till Kristus, stöter vi på en punkt, där samtalet visat på olikheter mellan det katolska och det lutherska sättet att se på äktenskapet. För katoliken är äktenskapsförbundet mellan två döpta — utifrån

den syn som vi just utvecklat — ett sakrament, medan lutheranen har avvisat sakramentsbegreppet, då det gäller äktenskapet. Enligt traditionellt synsätt har katolsk och luthersk äktenskapsuppfattning alltså här gått isär. Det är dock en erfarenhet i vår samtalsgrupp, att enheten sträcker sig längre även i denna punkt än man tidigare vanligen ansett.

Vi är överens om följande: Äktenskapet har en tydlig relation till Kristus-verkligheten. I sitt äktenskap lever troende makar i Kristus-gemenskapen, och deras äktenskapliga liv är en form av Kristi efterföljelse. Det är en konkretisering av den dagliga förynningen, av den kristnes kors och uppståndelse. När makarna delar "nöd och lust" i vardagen, är äktenskapet ett led i Guds kamp mot synd och död. Det är en livsform, där Kristi nåd aktualiseras och blir verksam. Den äktenskapliga gemenskapen står därför under Guds förlåtelse i Kristus. Genom allt detta har äktenskapet en väsentlig relation till kyrkan.

Den *romersk-katolska* tron ger åt denna Kristus-gemenskap följande tolkning: Äktenskapet är ett sakrament, d v s ett "verksam tecken". Det är alltså inte endast en avbild av utan även ett uttryck för och ett förverkligande av Kristi frälsningskärlek till sin brud, kyrkan. Äktenskaps sakrament "stiftades" inte genom ett yttre dekret utan därigenom, att Kristi frälsningsverk upphöjde den ordning, som Gud hade grundlagt i sin skapelse. Den naturliga ordningen — människans och kvinnans oupplösliga enhet — får så en ny dignitet och ett fördjupat innehåll, när Kristus genom sitt blod förvärvar åt sig sin brud, kyrkan (jfr Joh 19:34, Ef 5:26 f).

Kyrkan lever alltså inte endast av ett förgånget frälsningsverks nåd. Det är i stället så, att liksom Kristus-mysteriet redan i sig och ursprungligen tillika innesluter kyrkan, så är det inre livet, "nåden", i kyrkan ingenting annat och mindre än Kristi evigt förblivande gudomligt-mänskliga frälsningsmysterium. Kristi mysterium var redan på korset och är även nu tillika kyrkans mysterium. I det sakramentala äktenskapet, liksom i varje annat sakrament, är det sålunda fråga om ett uttryck för, en delaktighet i och ett existentiellt förverkligande av återlösningens mysterium.

Det naturliga och i skapelsen givna skjutus här ingalunda åt sidan utan när tvärtom sin sanna bestämelse och mening. Såsom sann mänskliga har Kristus inte skjutit världen, skapelsen och människan åt sidan, utan i sin person har han

återupprättat dem och återknutit deras förbindelse med Gud. Såsom sakrament är därför äktenskapet icke skilt från världen utan ett verktyg för världens helgande i Kristus, han som är sann Gud och sann människa.

Äktenskapet förpliktar därför inte endast makarna var för sig till ett liv i Kristi efterföljelse, utan äktenskapskets gemenskap som sådan är ett uttryck för och ett förverkligande av det mysterium, som samtidigt är både Kristi mysterium och de i kyrkan förenade människornas.

Därav följer, att den äktenskapliga kärleken och troheten ända intill döden är en gemenskap, i vilken Kristus själv förblir närvarande. Allt som troende makar skänker varandra i fråga om kärlek och ömhet, hjälp och samråd är därför en förblivande källa, där nåden, Kristus och hans Ande är närvarande.

Evangelisk-luthersk äktenskapsyn utgår ifrån andra infallsvinklar. Utifrån förutsättningen att ett sakrament är en av Kristus insittad gudomlig handling, som är förbunden med löfte om nåd, kunde lutherdomen inte uppfatta äktenskapet som sakrament i strikt definitionsmässig mening. Äktenskapet inordnas enligt Luthers uppfattning bland de allmänna förutsättningarna för mänskligt liv på jorden. Det är en "världslig sak" i den meningen, att det är avsett för jorden och för nästans tjänst. Även om Kristus kastar nytt ljus över äktenskapet, liksom över alla mänskliga förhållanden, finns äktenskapet i världen alltsedan skapelsen och är inget nytt för kyrkan eller Nya testamentet. Lärjungarna sändes att förkunna evangelium, inte för att viga brudpar — äktenskapet behöver inte sändas ut som en nyhet.

Såsom en i skapelsen given ordning såg lutherdomen från början äktenskapet som en av de angelägenheter, vilka det världsliga regementet, de världsliga myndigheterna, skulle befatta sig med. Det betyder emellertid inte — det måste ständigt betonas — att äktenskapet *bara* skulle vara en "världslig sak" och inte ha med Gud att göra. Också för lutherdomen är äktenskapet en *gudomlig* ordning, av Gud "stiftad".⁵ Men det är till för jorden och för människorna, det ger inte som sådant syndernas förlåtelse och är i den meningen inte ett nådemedel — även om Guds nåd verkar i

och genom äktenskapet. Dessutom är det till för alla, kristna såväl som icke-kristna, och dess ingående är i princip en världslig rättssak.

Icke desto mindre tog de lutherska kyrkorna tidigt aktiv del i utformningen av äktenskap och familjeliv. Det är här det blir så viktigt att uppmärksamma den för Luther grundläggande *samsynen* av andligt och världsligt, mänskligt och gudomligt. Just när Luther ger anvisningar om *kyrklig* vigself, talar han om äktenskapet som ett *världsligt* stånd, vilket *dock* också och samtidigt är ett *gudomligt* stånd, eftersom det "har Guds ord för sig" och inte är ett mänskligt påhitt. Poängen är, att det världsliga just såsom världsligt är gudomligt genom Guds ord och stiftelse.

Det är alltså inte fråga om en uppspalning, ett särskiljande, av gudomligt och världsligt, och därför är det inte heller någon svarighet att — med fashållande av denna lutherska syn — betona sambandet mellan livet i Kristus och äktenskapet. Tvärtom kan Luther använda sig av ett typologiskt, kristologiskt-ecklesiologiskt betraktelsesätt, där äktenskapet blir "tecken" på och "bild" av Guds kärlek⁶ och likaså konkretisering av Kristi kors och uppståndelse, hans mänsklighet och gudomlighet. Enligt Luthers syn skulle det däremot vara felaktigt att tala om äktenskapet som ett "verksam tecken" i den meningen, att det skulle vara ett "nådemedel". Men äktenskapet kan för kristna få en viss teckenkaraktär däri genom, att det blir den plats, där makarna på ett särskilt livsnära sätt får erfara Kristus-verkligheten. Ecklesiologiskt är detta synsätt, därför att hela tankegången förutsätter, att makarna är kristna människor, som genom Ordet och sakramenten deltar i kyrkans gemenskap. För kristna, som lever i sitt dop, får därför äktenskapet också enligt luthersk syn en innebörd, som skulle kunna kallas sakramental — även om äktenskapskets relation till sakrament och kyrka är annorlunda än i romersk-katolsk åskådning.

Även om alltså våra överläggningar på denna punkt har pekat på vissa olikheter, måste vi gemensamt tillfoga: De har visat, att många terminologiska och sakliga missförstånd kan röjas ur vägen genom ett tålmodigt samtal. Därutöver

⁵ Jfr Svenska kyrkans vigselförelsa.

⁶ I Traubichlein, WA 30/III, 74—80.

⁷ Jfr Luthers predikan över Ef 5:22—33, WA 41, 547—562.

konstaterar vi, att den internationella ekumeniska dialogen — som på denna punkt bara har börjat — tycks öppna möjligheter för ett mer långtgående samförstånd mellan evangelisk-luthersk och romersk-katolsk teologi också i frågan om äktenskaps sakramentala karaktär.⁸

3 Att leva utanför äktenskapet

Några särskilda problem

Många människor lever — av mycket olika skäl — utanför äktenskapet. När vi nu tar upp några problem, som sammanhänger med detta faktum, går vi inte utanför vårt ämnes gränser, fastän det i förstone kan tyckas så. De icke gifta situation kastar ljus också över frågan vad äktenskapet är. Inte minst av medmännisklighetsskäl borde det dessutom vara naturligt för kyrkorna att ta allvarigt på den icke-äktenskapliga gemenskapsproblematiken samtidigt som de reflekterar över äktenskapsfrågorna. Att vi här särskilt talar om de ogifta, de "samboende" och de fränskilda betyder inte, att vi skulle underskatta den speciella problematiken för tex änklingar och änkor.

3.1 Ogifta

Enligt bibelns och den kristna kyrkans uppfattning är äktenskapet formen för mans och kvinnas samlevnad. Inom dess ram kan makarna göra rättvisa både åt det institutionella och åt det personliga momentet. I och för sig är naturligtvis äktenskapet ingen garanti för att det personliga förhållandet gestaltas på ett fullvärdigt sätt, men det erbjuder möjligheter att förverkliga den mänskliga kärleken.

Därmed är dock inte sagt, att äktenskapet är en nödvändig förutsättning för ett fullvärdigt mänskligt liv. Ibland har tyvärr den tanken framskyntat, att endast den gifte skulle kunna helt och fullt förverkliga sin mänsklighet. En passus i det senaste brevet från Svenska kyrkans biskopar har felaktigt tolkats i sådan riktning. Det finns människor, som av fri vilja lever ogifta och i den livsformen menar sig bättre förverkliga sin mänsklighet än i det gifta ståndet. Om man i

⁸ Jfr bl a Greven — Ratzinger — Schnackenburg — Wendland, Theologie der Ehe, Regensburg/Göttingen 1969, samt P Brunner, Theologie der Ehe als ökumenische Aufgabe (Kerygma und Dogma 1973, nr 2, s 157—185), särskilt s 170: "Det tycks inte vara uteslutet, att evangeliska och katolska teologer skulle kunna enas om tolkningen av dessa satsen (i Andra Vatikanconciliets dogmatiska konstitution om kyrkan, "Lumen gentium", nr 11, där äktenskaps sakramental karaktär beskrivs; vår anm), i synnerhet om vi tänker på den typologisk-kristologiska äktenskapsuppfattning, som möter hos Martin Luther."

reformationskyrkorna åtminstone tidvis har haft en tendens att upphöja det giftaståndet på bekostnad av det ogifta och ansett det vara vida förmer,⁹ så har det på katolskt håll stundom förekommit en motsatt tendens att betrakta ordenslivet som den högsta livsformen. Sådana ensidigheter är nu borta. Båda kyrkorna tillerkänner äktenskapet dess rätta värde men hyser också aktning för dem som "för himmelrikets skull" (Matt 19:12) har valt att leva ogifta. Ett intressant tidens tecken är de rörelser av klostertliknande karaktär, som vuxit fram inom Svenska kyrkan. Drivkrafterna bakom dem är säkerligen många. I alla händelser är rörelserna ett synligt tecken på att sexualdriften inte är ett nödvång, som till varje pris måste utlevas. Människan kan av fri vilja avstå från äktenskapet för ett liv i gemenskap präglad av bön, lovsång och tillbedjan, av apostoliskt och diakonalt arbete. I den livsformen ligger ingen nedvärdering av äktenskapet men väl en protest mot en tendens i tiden att göra den sexuella gemenskapen till en lyckokälla, utan vilken mänskligt liv inte skulle vara fullvärdigt.

Att det frivilliga celibatära livet åter har funnit sin plats i Svenska kyrkan, är någonting betydelsefullt och ingalunda stridande mot den höga uppskattning av äktenskapet, som kyrkorna alltid har hyst. Betydligt mera problematiskt än det frivilligt valda är det av nödvång pålagda ogifta ståndet. Av olika skäl nödgas en grupp människor leva ensamma utan tillgång till den lyckokälla, som ett äktenskapligt samliv kan utgöra. Dessa människor har inte själva valt sin lot utan har blivit tvingade till den. I de flesta samhällen finns ett statistiskt belagt kvinnoöverskott. Många psykiskt eller fysiskt handikappade anser sig inte kunna ingå ett ordnärt äktenskap. Många människor har helt enkelt inte funnit sin partner eller kan över huvud taget inte gå in i en varaktig, för livet förpliktande förening med en människa av motsatt kön. Har kyrkorna något att säga de ofrivilligt ogifta? Blir inte begränsningen av den sexuella samlevnaden till äktenskapet orimligt hård med tanke på dem som saknar chans att gifta sig? I en tid då den sexuella gemenskapen allmänt beskrivs som den högsta livsformen av mänskligt lycka, tycks

⁹ Se dock Augsburska bekenntelsens apologi (Svenska kyrkans bekenntelseskritik, utg av Samfundet Pro Fide et Christianismo, Stockholm 1957, s 259): "det jungfruliga livets gåva är större än äktenskapet".

kyrkornas restriktiva inställning till samliv utanför äktenskapet var mycket skild från människors vanliga tänkesätt. Det vore felaktigt att förneka frågans tyngd. Vad en människa frivilligt väljer är lättare att utvärda än det som tvingas på henne. Dock vore det lika felaktigt att dölja, att människor ofta ställs inför påtvingade situationer, som de på något sätt måste komma till rätta med. Inte minst kyrkorna känner till kvinnoöverkottets problem, vilket är en aspekt på de ofrivilligt ogiftas problematik. I länder, som har varit invecklade i krig, finns många ensamma mödrar och hustrur utan möjlighet till nytt giftermål.

Svaret på frågan är inte att förneka problemet utan att anvisa alternativa livsformer. Livet erbjuder aldrig bara en möjlighet. I samma mån som den ensamstående människan hittar andra mål att sträva mot, andra intressen att förverkliga, nya gemenskapsformer att utvecklas i, kan problemet finna en lösning. Denna måste alltid bli personlig. Själva fallet finns det riktiga exempel på ensamstående som försönat sig med sin ställning och förmått göra något rikt och meningsfullt av den. En viktig förutsättning är förmågan att upptäcka värden och uppgifter, som ligger utanför den privata intressesfären. Att kunna engagera sig för en uppgift eller för andra människor är en väg till ett meningsfullt liv. Dagens samhälle erbjuder olika möjligheter. Vad som ofta saknas är det personliga engagemanget i människovärden. För kyrkornas del borde det vara en uppgift att fylla denna brist. En naturlig sak för kyrkorna är att peka på alternativa mål och värden. Att förverkliga rik mänsklig gemenskap i andra former än dem som hör samman med äktenskapet är faktiskt möjligt. Definitiva svar på den ensamstående problematik kan ingen ge. De är lika livet möjliga som definitiva svar på livsproblematiken över huvud. Det blir alltid fråga om personliga val och ställningstaganden. Vad kyrkorna kan göra är att erkänna svårigheterna, hjälpa människorna att sätta in frågorna i ett större perspektiv och anvisa alternativa. Detaljösningar finns inte. Valet måste bli den enskildes angelägenhet. Men han bör göras medveten om alternativens förekomst.

Tonåringarnas sexuella problematik är en speciell fråga inom problemkomplexet "Ogifta" men samtidigt något allmänmänskligt. Vi kan inte här ta upp problemet i hela dess vidvd men vill ändå säga något om det.

Det är misslyckat med schablon svar på den unga människans frågor om sitt sexuella liv. Också för ungdomsårens sexualitet gäller, att det inte finns detaljlösningar. Men trots detta måste man få lugnt resonera om hur sexuallivet bäst skall kunna inpassas i unga människors livsmönster. Ett framsteg är, att vi nu nått en sådan grad av öppenhet att detta är möjligt, låt vara att äldre tiders tystrad om sexuallivet ibland berodde på vilja till omsorg.

Det går inte att undanta den unga människan från den syn på sexuallivet, som vi tidigare givit uttryck för, nämligen att det fulla sexuella samlivet har sin rätta plats endast där det också finns en full persongemenskap i övrigt. Preventivmedel och aborter löser inte de problem, som sexuella förbindelser på mer eller mindre lösa grunder skapar. I vår tid är det särskilt angeläget att stödja de ungdomar, som inte vill ge efter för omgivningens tryck utan vill vänta med sexuellt samliv till dess att de är mogna för en djup och varaktig personlig gemenskap, där också båda parterna kan låta eventuella barn få sin plats. Det måste klart sägas ut, att "sexuella erfarenheter" inte är nödvändiga för ett fullvärdigt mänskligt liv. Tvärtom kan det bidra till personlighetens mognad, om den unga människan väntar med sexuellt engagemang till dess att en bestående gemenskap kan upprättas. Självkontroll på det sexuella området är för övrigt något som måste ingå också i det äktenskapsliga samlivet.

Men samtidigt som de bekänner sig till dessa riktlinjer, bör i synnerhet de kristna veta, hur svårt det kan vara att leva efter dem. Lika väl som kyrkorna framhåller sambandet mellan personlig mognad och sexuell avhållsamhet under uppväxtåren, lika starkt måste de understryka, att man inte har misslyckats som människa bara därför att man inte förmått leva upp till sina ideal. Det är inte bara själva handlingen som är viktig utan även den strävan, den intention man har. Och inte minst i detta sammanhang är det väsentligt, att kyrkorna förkunnar Guds barmhärtighet. En annan angelägen uppgift för kyrkorna är att undanröja uppfattningen, att sexuella känslor i och för sig är fula och syndiga och att det under alla omständigheter gäller för en ung människa att undertrycka dem.

3.2 "Samboende"

Att en man och en kvinna "bor ihop" utan att ingå ett juridiskt giltigt äktenskap är ett typiskt drag i utvecklingen på samlevnadens område under det senaste decenniet.

Visserligen har vi här understrukit helhetssynen på äktenskapet med dess karaktär av både persongemenskap och institution. Men det betyder inte, att varje fall av "samboende" utan äktenskap skulle vara liktydigt med en "löslig förbindelse". Det finns uppenbarligen mycket olika former av samlevnad utan legal sanktion. Somliga bor ihop på mer eller mindre lösa grunder, kanske utan att ha närmare övervägt den inbördes relationen. Andra syftar till livsvaraktighet men avstår av någon anledning från att ingå äktenskap. Dessutom finns det par, som avser att så småningom gifta sig men som flyttar ihop för att pröva gemenskapens hållfasthet. Man ser då samboendet som ett led i "förlövningsstidens" prövning. Ett vanligt argument för denna form av samliv är, att man vid en eventuell brytning, härigenom gör varandra mindre illa än om man hunnit gifta sig. De nu nämnda typerna av samboende måste givetvis bedömas mycket olika.

Historiskt sett är samlevnad utan vigsel inte något nytt. Det visar vår exkurs i kapitel 1 med dess påminnelser om "fästning", "nattfirier" och "stockholmsäktenskap". Kyrkorna fördömde visserligen inte utan vidare dessa samlivsnadsformer men uppgav å andra sidan inte vigselkravet.

Ett skäl till att många människor i dag nöjer sig med att vara samboende är, att det traditionella äktenskapet för dem ter sig som ett tomt skal och dess ingående som en meningslös formalitet. Också kyrkorna får ta på sig skulden för att denna uppfattning är så utbredd. De har inte alltid lyckats klargöra, vad som borde vara skalets innehåll och formaliteternas mening. Mot den bakgrunden kan det vara förstaeligt, att människor ibland väljer en annan form än äktenskapet för sin samlevnad.

I denna situation är det viktigt för kyrkorna att vara på en gång självkritiskt öppna inför utvecklingen och på sin vakt mot de tendenser, både i allmänna attityder och i lagstiftningen, som hotar att undergräva inte bara äktenskapet utan mänskliga livskvaliteter över huvud. Det är alltid en primär uppgift för kyrkorna och de enskilda kristna att fråga, vad de som kristna kan säga och göra för att visa på en livsstil, som gör människors tillvaro äkta och människovärdig. Frå-

gorna om samboendet hör till det som visar, att kyrkorna inte bara får syssla med "det kristna" i äktenskapet utan också skall vara till tjänst för "de andra". Inte minst tron på Gud som skapare av den mänskliga gemenskapen gör denna uppgift viktig. Det är en del av den kristna kyrkans sändning att aktualisera denna gemenskap, att påminna om dess möjligheter och göra allvar av den. Då gäller det att försöka leva sig in i de svåra samlevnadsförhållanden, som det moderna samhället tvingar in människor i — under syndens, missbrukets och själviskhetens tecken. Där, hos människorna, gäller det för kyrkorna att medverka till ett rikare personligt liv.

Med denna syn på människors gemenskap och kyrkornas uppgift blir det angeläget både att bejaka det positiva i de nya samlevnadsformerna och att peka på det som ändå ur kristen synpunkt saknas i dem. Det positiva ligger i det starka framhävandet av persongemenskapen och i den ofta uppvisade viljan att göra allvar av den. Men just på denna punkt visar sig också vad som fattas. Om man ensidigt talar om att fritt få utvecklas och växa tillsammans i ett personligt, öppet och moget förhållande utan s k yttre band, då kommer samlevnaden att "privatiseras". Man tar inte hänsyn till samlevnadens konsekvenser för andra än en själv och partnern. Persongemenskapen, som man betonar och vill främja, blir också utsatt för onödigt stora påfrestringar. Det blir lättare att gå sin väg, att dra sig undan ansvaret, inte minst ansvaret för barnen. Samlivet kan på detta sätt i ännu högre grad än i det traditionella äktenskapet utlämnas till godtycke och egoism. Det vanliga argumentet, att man är mera rädd om varandra, om den andra när som helst och utan formaliteter kan gå sin väg, är inte självklart riktigt. Följden kan också bli en "låt-gå-mentalitet". Offentligheten kring äktenskapet är avsedd att skydda just den personliga gemenskapen mot människans egen svaghet. Även om den givetvis inte ger något automatiskt skydd och ibland också utnyttjas som skärm för dolt förtryck, tror vi att den i allmänhet är av godo. Man skulle kanske kunna säga, att kyrkornas positiva inställning till äktenskapets offentliga karaktär delvis beror på en inte ogrunlat optimismisk utan mera realistisk människosyn än den som kommer till uttryck i attityden "ett yttre stöd har inget värde".

Mot den bakgrunden anser vi det inkonsekvent, att människor som sylvfar till livslång, "äktenskapsliknande" ge-

menskap avstår från att offentligt tillkännage sin samhörighet i de skyddande former, som vårt samhälle tillhandahåller. Situationen är visserligen en annan för de människor, vilka lever som gitta "på prov". Men även beträffande dem undrar vi, om inte gemenskapen skulle må väl av att man gifte sig — eller möjligen uppsköt den fullständiga samlevnaden till senare. Innebär inte det totala samlivet i sig sådana krav på långsiktig kärlek och trohet, att en vissel snarare skulle fungera som hjälp, trygghet och glädje än som börda och tvång? De "löften", som avges i den kyrkliga vigseln, är uttryck för avsikt och strävan efter fullbordan. De blir därigenom startpunkter snarare än slutstationer.

Sammanfattningsvis kan vi säga, att kyrkorna mer öppet och livsbejakande, och med självvärdande intresse, måste uppmärksamma människors längtan och sökande efter meningsfulla samlevnadsformer — detta återigen sagt med hänsyn till tron på skapelstens Gud. Även om kyrkorna inte kan erkänna blotta samboendet som ett äktenskap, måste de alltså ta sådana gemenskapsformer mera på allvar i den meningen, att dessa gemenskapsformer är uttryck för människors sökande efter en mänskligt riktig gemenskap. I denna fråga, liksom i de andra vi tar upp här, bjuder livet på komplicerade situationer, där människor till slut själva måste ta ställning. Kyrkorna måste därför bedöma de konkreta fallen med hänsyn till alla de skiftande omständigheterna. De måste erinra om att människor inte står utanför gemenskapskrav och Guds kärlek bara därför att de ställer sig utanför det traditionella äktenskapet.

3.3 Frånskilda

När vi nu särskilt tar upp frågorna om skilsmässa och om omgifte efter skilsmässa, vill vi först återigen understryka, att kyrkornas äktenskapssyn är uttryck för en positiv omsorg om människan. I det ideala förhållandet råder ett samspel mellan vad vi kallat det institutionella och det personliga. Äktenskapet är en reglerad gemenskap, buren av kärlek, trohetsvilja, ansvarstagande, tjänst. Till sitt väsen är äktenskapet oupplösligt.

Skilsmässor har många olika orsaker. Ibland kan fel och brist på ansvar hos den ena parten eller båda klart påvisas. Men många gånger beror en skilsmässa inte på något påtag-

ligt fel hos makarna utan på samlevnadssvårigheter betingade av den miljö, som det nutida arbets- och kulturlivet skapar. Ofta har sündningen sin grund i sådana försummelser, som alla gör sig skyldiga till men som långt ifrån alltid utlöser en katastrof. Skilsmässan bör därför i många fall helt enkelt bedömas som en allvarlig olyckshändelse, kanske som en bekräftelse av en lång olycklig process.

Äktenskap ingås ofta på oklara premisser. Unga människor gifter sig utan att ha klart för sig, vad äktenskapet kräver av omtanke, offervilja, hänsynstagande och mognad. Sjukdom och provningar kan komma, som makarna inte var förberedda på. Alkoholism, ekonomiska bekymmer, sexuell missanpassning och allmän brist på hänsyn är andra orsaker till svåra spänningar i äktenskapet. Det har för många fölorat sitt innehåll av persongemenskap. Bara den yttre ramen återstår. Äktenskapet har blivit en institution utan innehåll. Brytningen är ett faktum.

Den fränkslide — både mannen och kvinnan — får uppleva misslyckandet. Även när skilsmässan på grund av stridigheter eller andra omständigheter innebär lättad, följer ofta en stark ensamhetskänsla. Grälet var åtminstone en form av närtkontakt. Det finns dock exempel på att människor efter skilsmässan fördjupats i sin tro och utvecklats till sin personlighet. Kanske har de med särskilt allvar ägnat sig åt väsentliga uppgifter, t ex uppföstran av barnen.

I fråga om omgifte efter skilsmässa är två tendenser tydligt skönjbara inom kyrkorna. Den ena är att betona oupplösligheten. En risk kan då vara, att de som företräder den inte har någon riktig hjälp att erbjuda människor i mycket trängda lägen. Den andra tendensen innebär en benägenhet att ta större hänsyn till dem som lever i de brustna religiösa nerna. Risken blir här en försvagning av den äktenskapliga oupplösligheten.

Våra båda kyrkor är i dag medvetna om att både kyrklig förkunneelse och kyrklig praxis på äktenskapets område har kommit in i en förtroendekris. Det är därför ingenting att förväna sig över att de båda kyrkorna befinner sig i en omprovning, som syftar till att klargöra sambandet mellan den kyrkliga förkunneelsen och det pastorala handlandet.

Nya testamentet räknar med det oupplösliga äktenskapet som en gudomlig ordning och avskilt. Det råder enighet om att Jesus själv kritiserade den judiska praxis, som tillät en

man att skilja sig från sin hustru. Denna praxis var enligt Jesus en eftergift för människohjärtats hårdhets skull, men i begynnelsen hade det inte varit så. Jesus själv åberopar Skaparens vilja: makarna är ett kött — ”vad nu Gud har sammanfogat, det må människan icke åtskilja” (Mark 10:9). Herrens bud har redan i Nya testamentet tillämpats på olika sätt med hänsyn till de skilda miljöerna. Det äldsta litterära vitnesbördet finns hos Paulus. Han åberopar Herrens bud och upprepar förbudet mot skilsmässa och omgifte efter skilsmässa (1 Kor 7:10). Regeln gäller inte obetingat. Paulus medger en icke-troende make att skiljas, om han vill skiljas (1 Kor 7:15). Den troende är i sådana fall ”intet tvång underkastad”. Det betyder, att äktenskapet mellan den troende och den icke-troende har upphört att existera. Herrens bud har alltså redan hos Paulus i församlingens liv fått en differentierad tillämpning.

En liknande tendens är skönjbar i de traditioner, som representeras av Markus, Matteus och Lukas. Det är ganska tydligt, att man här inte bara upprepar Jesu bud utan tolkade och tillämpade det i den konkreta situationen. Lukas förskjuter accenten från ett förbud mot skilsmässa till ett förbud mot omgifte (Luk 16:18). Enligt Markus är det äktenskapsbrott att skilja sig och ta en annan till make — det gäller både mannen och kvinnan (Mark 10:11 f). Matteus tycks begränsa Jesu bud genom de s k otuktsklausulerna (Matt 5:32; 19:9). Men otuktsklausulerna har hittills inte fått en tillräckligt klar tolkning.

Det kan alltså konstateras: I Nya testamentet finns det ett klart medvetande om Jesu ursprungliga bud, men man tillämpar Jesu bud i den konkreta situationen. 2 Aposteln Paulus och den tradition, som Matteus representerar, tillät faktiskt i begränsad utsträckning skilsmässa. 3 Det är omöjligt att i Nya testamentet finna stöd för en generell *prät* till skilsmässa och omgifte.

I *den efterföljande traditionen* fortsätter kyrkan att tillämpa Jesu bud på olika sätt i skilda miljöer. Kyrkans praxis är dock inte enhetlig. Det råder t o m ibland ett spänningsförhållande mellan Jesu bud och kyrkans handlande.

Trots att *den ortodoxa kyrkan* anser, att äktenskapet i sin egenskap av sakrament är oupplösligt, har den på grund av den mänskliga synden räknat med två skilsmässogrunder. Den ena utgörs av otukt eller grova brott, den andra av det egenvilliga övergivandet. Därmed menas t ex det fall, då

mannen överger sin hustru och lämnar henne utan försörjningsmöjligheter. Samtliga skilsmässoskäl, som den ortodoxa kyrkan under sin långa historia har godkänt, måste kunna härledas ur något av de båda grundläggande giltiga skälen. I den ortodoxa kyrkan medför skilsmässa ingen oovillkorlig rätt till omgifte. Kyrkan är återhållsam beträffande sin medverkan vid ett nytt äktenskap. För att det skall komma till stånd krävs en särskild botgöring. Det andra äktenskapet toleras, men det får inte ett kyrkligt erkännande, som kan jämföras med det första. I olika länder och under skilda historiska betingelser har en varierande praxis utbildats. Varnande röster höjs nu inom de ortodoxa kyrkorna själva mot tendenser till ett alltför slapt kyrkligt handlande.

Enligt hittills rådande praxis medger *den romersk-katolska kyrkan* endast "skilnad till säng och bord" (separation), men däremot inte skilsmässa och omgifte. De som lever i ett nytt äktenskap kan inte ha del i kyrkans fulla sakramentala liv. Motiveringen är den oupplösliga ordning, som den äktenskapliga gemenskapen är uttryck för och som endast döden kan sönderbryta.

I *de evangelisk-lutherska kyrkorna* tolkade man otuktsklausulerna i Matteusevangeliet så, att de medgav skilsmässa och rätt till omgifte för den oskyldiga parten i fall av otrohet och s k egenvilligt övergivande. Reglerna följdes i den reformerade svenska kyrkan och vann insteg i lagstiftningen, först i kyrkolagen och sedan i den borgerliga rättskipningen. Till att börja med tillämpades de restriktivt under kyrklig medverkan. Efter hand har skilsmässogrunderna vidgats och Svenska kyrkan har förlorat sitt inflytande över lagstiftningen. Somliga betraktar utvecklingen som en följdriktig konsekvens av lutherdomens ursprungliga syn på äktenskapet som en borgerlig ordning och hälsar den därför med tillfredsställelse. Andra menar, att en olycklig följd av utvecklingen är en försvagad känsla för äktenskapsupplöslighet. Skilsmässobestämmelserna vållar hos denna grupp samvetsbeträckligheter. Tvånget att viga har också upplevts som stötande.

När man i allmänhet inom Svenska kyrkan — och inom andra evangeliska kyrkor — medverkar vid omgifte efter skilsmässa, sker det av hänsyn till det faktum att ett äktenskap kan gå sönder på ett irreparabelt sätt. En skilsmässa beror ofta på komplicerade situationer, där skuldstrågan är svår att bedöma. Därför får en fränksild inte av andra påläggas ensamhetens börd. Även ett annat själavårdande mo-

tiv har bidragit till godtagandet av skilsmässa och omgifte. Felsteg begångna i andra sammanhang kan sonas genom förlåtelse. Det kunde då förefalla rimligt, att en ny väg öppnades även för dem som gått vilse i äktenskapet. En ny äktenskaplig gemenskap kan återupprätta och förnya, kan läka sår. Omgiften motiveras här utifrån vad man uppfattar som Jesu totalattityd mot dem som misslyckats och utifrån vad erfarenheten lärt om människors tillkortakommande och förnyelse. Även om skilsmässa och omgiften alltså avviker från de ideala äktenskapsförhållanden, som Jesus tecknar, behöver inte det nya äktenskapet, sett i den konkreta situationen, strida mot Jesu intention och handlingssätt.

Med tanke på fränksildas vigsel är det angeläget, att Svenska kyrkans vigselordning reformeras. Det är viktigt med hänsyn till både kyrkans egen trovärdighet och den fränkskilde själv. De nuvarande frimodiga deklarationerna om äktenskapspets unicitet och lycka måste av berörda parter upplevas plågsamma. Med den nu förekommande lydelsen ligger också det missförståndet nära till hands, att prästen betecknar det nya förhållandet som det etiskt sett rätta äktenskapet och därmed indirekt erkänner den verkställda skilsmässan som berättigad. Skulle inte en akt huvudsakligen präglad av förbön vara ärligare och kärleksfullare i den fränkskildes be-lägenhet? Kanske ett ritual av denna karaktär också skulle kunna väljas som alternativ vid förstagångsvigslar.

Den förändring i det äktenskapliga livet, som vi har redogjort för i kapitel 1, har satt sina tydliga spår i diskussionen om äktenskapet också i den katolska kyrkan. Det som känns mest angeläget är frågan, om inte den katolska kyrkan under vissa bestämda villkor bör tillåta att "borgerligt" omgifna får del i kyrkans fulla sakramentala gemenskap. En förändring har skett såtillvida som man i dag är mera medveten om den spänning, som råder mellan Herrens grundläggande förkunneelse — vilken inte får ifrågasättas — och det pastorala ansvaret för dem som har misslyckats i sitt äktenskap och som lever i ett nytt äktenskap. Den pågående katolska diskussionen rör särskilt frågan, hur man skall bedöma kyrkans handlande under tidigare århundraden. Det finns belägg för att kyrkan eller framstående teologer i begränsad utsträckning tolererade ett andra äktenskap för att undvika större skuld eller skada (av två onda ting väljer man det mindre onda). Men därvid var man hela tiden fullt på det klara med, att man på något sätt handlade mot Jesu

grundsyn. Med detta tillvägagångssätt tolererade man alltså ett omgifte men underströk därigenom samtidigt, att äktenskapet är oupplösligt. Ännu så sent som på det tridentinska konciliet (1545—63) var man medveten om denna i den kyrkliga traditionen dokumenterade spänning. Det är klart, att konciliet i formuleringen av de artiklar, som handlar om äktenskapet, medvetet undvek all kritik av den ortodoxa kyrkan och av de kyrkofäder, som hade försvarat en mildare praxis.

Den principiella frågan är emellertid: Hur kan ett undantag från grundprincipen rättfärdigas utan att undantaget faktiskt kommer att innebära ett åsidosättande av grundprincipen? Det betonas i den aktuella romersk-katolska diskussionen, att den kyrkliga förkunnelsen om äktenskapets oupplöslighet mister sin trovärdighet, om inte en mildare praxis präglas av ett klart medvetande om att det andra äktenskapet egentligen inte borde existera men att det på grund av syndens verklighet i denna värld inte alltid kan undvikas. Denna undantagsituation, denna nödordning, får alltså inte i sig själv bli en norm.

För såväl Svenska kyrkan som romersk-katolska kyrkan finns det anledning att tänka igenom hela frågan på nytt och söka lösningar, som tillvaratar både äktenskapets oupplöslighet och det faktum, att den äktenskapliga gemenskapen ibland går sönder. Ett särskilt problem vill vi här fästa uppmärksamheten på. Problemet är väsentligt med tanke på allt vi har sagt om persongemenskapens konstitutiva karaktär i äktenskapet. Svaren på frågorna kan också ha konsekvenser för synen på skilsmässa och nytt äktenskap. Vi undfar: Är konsensus-förklaringen i och för sig tillräcklig för att stadfästa ett giltigt och godtagbart äktenskap? Är inte ett minimum av personlig mognad nödvändigt för att ett egentligt äktenskap skall komma till stånd? Och är inte ett minimum av personlig gemenskap nödvändigt för att ett äktenskap skall kunna anses bestå? Dessa frågor leder långt, och vi har inte på någondera sidan kommit fram till definitiva svar. Men det är viktigt att frågorna övervägs.

Den fränsklides misslyckande kan kännas som en utstött-het, men det är inte en fördömelse. Allt mänskligt är ett risktagande. Även äktenskapet är det, vare sig man befinner sig innanför eller utanför. Men det är, inte minst för den fränsklide, viktigt att veta, att det barn som misslyckats fortfarande är lika älskat av sin Fader.

4 Sammanfattning

I sammanfattningen dras några slutsatser utifrån vad som sagts i de tre föregående kapitlen. Det sker i form av dels mera principiellt hållna konklusioner, dels förslag till åtgärder.

4.1 Konklusioner

Äktenskapstankens situation i dag

a Om Familjelagssakkunnigas förslag till ny äktenskapslagstiftning i en framtid genomförs, betyder det utan tvivel en principiellt ny situation i den svenska statens befattning med äktenskapet. Det skulle då inte längre finnas någon som helst etisk definition av äktenskapets innebörd i äktenskapsrätten. Visserligen har den från 1 januari 1974 ändrade äktenskapsrätten, mot Familjelagssakkunnigas avskikt, behållit giftermålsbalken 5 kap 1 §: "Man och hustru äro skyldiga varandra trohet och bistånd; de hava att i samråd verka för familjens bästa." Men den ändrade ordningen för borgerlig vigsel innebär en försvagning av det etiska momentet i äktenskapslagstiftningen. I den ena av de båda borgerliga ordningarna för äktenskaps ingående har alla etiska utsagor borttagits. Det tidigare, enda borgerliga ritualet förutsatte, liksom den utförligare ordningen fortfarande gör, en livsvarighetsintention, uttryckt klarast i vigselförrättarens uppmaning till de nyblivna makarna: "Glömn aldrig det löfte om trohet för livet som ni nu har avlagt." Det är alltså redan i dag fullt möjligt, att två människor förklaras för äkta makar utan att det vid vigselakten ges någon som helst definition av innebörden i det äktenskap, som de enligt ritualen ingår. Detta förhållande kan öka risken för att kontrahenterna

— kanske omedvetet och trots giftermålsbalken 5 kap 1 § —
hyser olika uppfattningar om innebörden i den ingångna
övertenskommelsen. Den ena kan se på äktenskapet som ett
rent ekonomiskt och lätt uppsägbart avtal, medan den and-
ra håller fast vid den hittills av både kyrka och stat före-
trädda etiskt kvalificerade äktenskapsynen.

b Det är uppenbart, att starka äktenskapsfientliga ström-
ningar finns i "tidsandan". Lägesbeskrivningen i kapitel 1
har understrukit detta.

c Trots detta visar opinionsundersökningar, att de flesta
människor värderar kärlek och trohet högt.

d Den nya svenska äktenskapsrätten hindrar i och för sig
inte, att kyrkorna formulerar och gestaltar sin egen äkten-
skapsyn.

Kyrkornas ställningstagande

a Kyrkorna varken kan eller vill tvinga sin äktenskapsupp-
fattning på oliktänkande. Äktenskap och familjeliv måste få
växa fram ur inre, fri övertygelse. Men kyrkorna får inte
heller tåga om sin ståndpunkt.

b Inte minst på grund av den pluralistiska situationen på
äktenskapsynens område är det av vikt, att kyrkorna defi-
nierar vad de menar med "äktenskap". Som framgår av en
jämförelse med Familjelagssakkunnigas förslag kan de här
komma att företräda en mera profilerad uppfattning än den
statliga lagsiftningen. Vi har för vår del särskilt framhållit
vilja till livsvarlig sammanhållning och trohet samt beredskap
att ta emot barn som nödvändiga villkor för att man och
kvinna skall kunna sägas ingå ett rätt äktenskap.

c Det är också en uppgift för kyrkorna att göra vad på dem
ankommer för att hålla tanken på den livslånga äktenskap-
liga kärleken levande. Den djupaste grunden härtill är, att
Gud älskar oss människor med en aldrig upphörande kärlek.

d När vi understryker det positiva i att äktenskapet får ytt-
re, institutionella former, är det inte för att göra människor
omvändiga utan för att skydda kärleken och främja person-

gemenskapen. Den äktenskapliga, djupt mänskliga gemenska-
pen är inte rädd för att framträda offentlig. Den välkomnar
fastheten i ett legalt band. Kyrkorna försvaret äktenskapet
som institution för att slå vakt om människans bästa.

e Vår framställning av äktenskapet skulle vara ofullständig
och därigenom missvisande, om vi bara talade om det ideala
äktenskapet. Vi säger inte detta som modifiering av vad vi
hävdade i de närmast föregående punkterna, utan vi vill tvärt-
om dra konsekvenserna av övertygelsen, att "Gud älskar oss
människor med en aldrig upphörande kärlek". Den samhälls-
omvandling, som beskrivits i kapitel 1, betyder ökad yttre
och inre press på äktenskapsgemenskapen. Kyrkorna accep-
terar en stor del av förändringen, t ex jämställdheten i äk-
tenskapet, den ökade tonvikten på persongemenskapen,
kvinns nya möjligheter på arbetsmarknaden och i det of-
fentliga livet. Därför måste de också visa förståelse för de
ensklida människornas svårigheter att stå emot påfresting-
arna. Den kristna äktenskapsynen innefattar Jesu sätt att
se på dem som misslyckats. Och den bygger på medvetandet,
att *alla* människor i ena eller andra hänseendet kommit till
korta, när det gäller sexualitet, persongemenskap, äktenskap.
Kristi kyrka är inte först och främst "moralens" högborg,
än mindre "de moraliskas", utan ett hem för dem som miss-
lyckats. Och tvärs igenom tillkortakommandet kan den per-
sonliga gemenskapen med Gud och människor fördjupas.

4.2 Förslag till åtgärder

a Det är angeläget, att kyrkorna tar vara på möjligheterna
att presentera sin äktenskapsyn i skola och massmedia.

b Framför allt är det önskvärt, att kyrkorna ännu mer än
hittills beaktar vikten av skoling, rådgivning och själavård
på äktenskaps och familjelivets område och själva prakti-
serar dem. Mycket har redan gjorts, men inte så mycket som
motsvarar behovet. Det borde vara så, att människor fann
det *självklart* att ta upp samlivets problem, även de svåraste,
i just kyrkornas sammanhang. Men det blir möjligt endast
om kyrkorna själva intar en öppen attityd beträffande svå-
righeterna i samlivet och ständigt inskräper, att det "nor-
mala" äktenskapet har problem, att den "normala" män-

niskan har samlevnadsbetydning, också sexuella. Kyrkorna borde i de flesta församlingar kunna erbjuda miljöer, där samlevnadsfrågorna kunde ventileras, utan att det kändes krystat och pressande. Formerna kunde skifta. Förebilder finns redan inom och utom Sverige, i somliga fall har de praktiserats länge. Vi nämner här några olika sammanhang, som kunde lämpa sig för undervisning och samtal om problematiken i gemenskapen mellan man, kvinna och barn:

- "äktenskapskolor" för ännu icke gifta
- vigselförrättarens samtal med brudparet
- "fortsättningskurser" för gifta
- familjerådgivning
- studiecirklar
- konfirmandundervisning och annat ungdomsarbete
- föräldrasamlingar i anslutning till kyrkans barn- och ungdomsarbete
- utbildning och vidareutbildning av präster och andra kyrkliga medarbetare.

Många av dessa arrangemang utförs bäst i samarbete med läkare, kuratorer och andra människovårdare. Minst lika viktig som sådana mera "officiella" arrangemang kan den anspråkslösa och löst organiserade samtalsgruppen vara, förlagd kanske till församlingarnas lokaler, kanske till ett hem. Det skulle också vara naturligt att ta upp frågor av detta slag i det enkla, förtroendefulla samtalet. Prästens tystnadsplikt kan här ge en riktig ram. Och det borde höra till den enskilda kristna människans livsstil att inte skygga för en förtroendefull och om andra människor aktsam öppenhet i samlevnadsfrågor.

c Mera målmedvetna aktioner från kyrkornas och de enskilda kristnas sida behövs också för att bidra till ökad mänsklig gemenskap bland dem som inte vill eller kan bo inom den lilla familjens ram. Kyrkorna borde visa ett tydligare intresse för "storfamiljer" och "kommuniteter", i den mån sådana experiment i samlevnad visar positiva resultat. Inte minst vore det en kyrklig uppgift att främja kristet präglade gemenskapsformer av detta slag. Äldre hus med många rum kunde lämpa sig för ändamålet. Önskvärt vore också, att de som planerar våra bostäder och bostadsområden tog större hänsyn till behovet av gemensamhetslokaler, kanske i "kol-

lektivhusets" form. Varför skulle inte redan nu vissa hyreshus kunna reserveras för dem som delvis vill leva tillsammans med andra familjer eller enskilda? En av lägenheterna kunde då fungera som kollektivutrymme.

d Viktigare än lämpliga lokaler är dock människor, villiga att ta ansvar och gå in i tjänande uppgifter för nästan. Här gäller det därför att inom kyrkornas egna led bidra till att väcka medvetenheten om sådana frågor och i evangeliets anda ge starkare och mera konkret motivation och vägledning för personligt engagemang. Ytterst är det också här fråga om att hjälpa människor att "bli människor", i enlighet med Guds vilja och syfte. En sådan målsättning kan då bli betydande, att man i viss mån måste ifrågasätta en del konventionella metoder att komma till rätta med samlevnadsproblemen, t ex enbart genom ekonomiska bidrag eller förbättrade bostadsförhållanden. Betoningen av "persongemenskapen" understryker också de mänskliga perspektiven, de andliga och känslomässiga, de personlighetsdanande aspekterna. Andra livsvärden än de som kan mätas med materiella och ekonomiska måttstockar skjuts därigenom i förgrunden, utan att man fördenskull på ett verklighetsfrämmande sätt bortser från nödvändiga yttre resurser. Människorna är dock viktigare än pengar och byggnader. Detta måste klart komma fram i kyrkornas alla människovårdande åtgärder.

e Kyrkornas principiella inställning i äktenskapsfrågan innebär inte, att människor som lever vid sidan av det ideala äktenskapsliga och sexuella mönstret skulle stå utanför Guds kärlek. Det är angeläget att kyrkorna i ord och handling visar detta. Många människor behöver höra det från kyrkorna i direkt tilltal, de må vara olyckligt gifta eller olyckligt ogiffta, fränskilda eller efter skitsmässa omgiffta, homosexuella eller sexuellt hämnade, ensamstående föräldrar eller "samboende", de må ha sexualdebuterat alltför tidigt eller genomgått abort.

f En bas för gemensamt handlande äger kyrkorna genom sin i de stora dragen enhetliga äktenskapsyn. Vi föreslår

¹ Homosexualitetens betydelsefulla problem har inte dryfats närmare i våra samtal. Vi vill här hänvisa till den på uppdrag från Svenska kyrkans biskopsnämte framlagda utredningen De homosexuella och kyrkan, Stockholm 1974.

därför, att respektive kyrkoleddningar undersöker möjligheterna att ekumeniskt organisera insatserna på "äktenskapsvårdens" område. Särskilt gäller det utbildningen av präster och lekmän.

Slutord

Många frågor ligger inbäddade i vår framställning. Många av dem skulle vi ha haft anledning att fördjupa oss i ytterligare. Åtskilliga problem har vi gått förbi. Vi skall inte här aktualisera dem. Ett enda vill vi dock peka på, nämligen det som hänger samman med s k blandäktenskap mellan en katolik och en lutheran och med deras möjligheter att fira nattvard tillsammans. Det viktigaste skälet till att vi inte närmare tagit upp frågan är, att den berör vidsträckt och djupgående problem, vilka kräver en betydligt grundligare behandling än den som är möjlig inom äktenskapsternats ram. Dit hör kyrkosyn, ämbetsyn, sakramentsuppfattning och över huvud väsentliga frågor om lära och bekännelse.

Rune P Thuringer och Holsten Fagerberg

Studieplan och dokument

Disposition

Denna studieplan har delats upp på åtta sammankomster. Om studiecirkeleln beräknas omfatta tio sammankomster, delas lämpligen nr II och VI.

- I s 7—16 Inledning. — Äktenskap och familj i dag. Försök till lägesbeskrivning
- II s 16—24 Äktenskap och familj i dag (forts)
- III s 25—31 Äktenskapet — en gemenskapens institution. Grundläggande synpunkter
- IV s 31—38 ”
- V s 38—44 ”
- VI s 45—51 Att leva utanför äktenskapet. Några särskilda problem
- VII s 51—56 ”
- VIII s 57—62 Sammanfattning

Anvisningar

Varje sammankomst bör förberedas genom att deltagarna läser igenom det avsnitt i rapporten som skall behandlas. Cirkelledaren bör till sammankomst I skaffa några "handböcker i sexualupplysning", t ex Bent H Claesson: Det där med blommor och bin (1974), Fråga RFSTU (1972), John Takman: Sex i tonåren (1968), till sammankomst I, II och VIII Statistisk årsbok, senaste upplagan, till sammankomst II, V och VII biblar till samtliga deltagare, och till sammankomst VIII några exemplar av Statens Offentliga Utredning (SOU) 1974:59 (USSU).

Inledning — 1 Äktenskap och familj i dag (s 7—16)

Läs och diskutera inledningen s 7—10.

Förutsättningen för denna rapport är tillkomsten 1970 av en evangelisk-luthersk och romersk-katolsk samtalsgrupp, här betecknad som historisk (s 7). Jämför övriga miljöpar i den ekumeniska utvecklingen i Sverige på senare år: världs-kyrkomötet i Uppsala i juli 1968, den katolska kyrkans fulla anslutning till Svenska ekumeniska nämnden i januari 1972, riksmötet i Göteborg i augusti 1972.

Observera rapportens självdeklaration (s 8 f): Den utgår från det praktiska livets villkor men håller samtidigt fast vid vissa principer. Det talas om induktiv och deduktiv metod. Vad innebär dessa begrepp?

Huvudsynpunkten i utredningen är sammanfattad i relationen mellan persongemenskap och institution (s 9). Försök att med ledning av texten s 11 klargöra innebörden i dessa båda nyckelbegrepp.

Undersök också om detta begreppspar kommer till synes i den nya giftermålsbalken, som trädde i kraft 1 januari 1974. Läs och diskutera nedanstående utdrag ur Svensk författningssamling 1973:645 (den nya giftermålsbalken):

2 kap. Om hinder mot äktenskap

1 § Den, som är under aderton år, må ej träda i äktenskap utan tillstånd av länsstyrelsen i det län, där den underåriga har sitt hemvist.

2 § Den som är förklarad omyndig eller enligt rättsens beslut skall förbli omyndig även efter uppnådd myndighetsålder får ej ingå äktenskap utan förmyndarens samtycke. Vägras samtycke, kan rätten på ansökan tillåta äktenskapet, om skäl för vägran ej föreligger.

3 § Äktenskap får ej ingås mellan dem som är i rätt upp- och nedstigande släktskap med varandra eller som är helsyskon.

Halvsyskon får ej ingå äktenskap med varandra utan tillstånd av Konungen eller myndighet som Konungen bestämmer.

4 § Den som är gift får ej ingå nytt äktenskap.

3 kap. Om prövning av hinder mot äktenskap

1 § Prövning, huruvida hinder mot äktenskap (*hindervisprövning*), sker i den svenska församling, där kvinnan är kyrkobokförd, eller, om hon varken är eller bör vara kyrkobokförd i sådan församling, där hon vistas.

Ansökan om hindervisprövning göres av mannen och kvinnan gemensamt hos pastorsämbetet i församlingen.

4 kap. Om vigsel

1 § Äktenskap ingås med kyrklig eller borgerlig vigsel.

2 § Kyrklig vigsel må äga rum: inom svenska kyrkan, om mannen och kvinnan eller en av dem tillhör kyrkan; och inom annat trossamfund, om Konungen medgivit att vigsel må förrättas inom samfundet.

Konungen äger förordna, att medlem av utländska evangelisk-lutherskt trossamfund skall hava samma rätt till kyrklig vigsel som medlem av svenska kyrkan.

3 § Till vigsel inom svenska kyrkan får mannen och kvinnan välja den präst inom kyrkan de själva önskar. Annan än präst i församling där mannen eller kvinnan är medlem är dock ej skyldig att vigsa.

Inom annat trossamfund förrättas vigsel av den som är behörig därtill enligt Konungens förordnande.

4 § Äktenskap får ingås med borgerlig vigsel, även om mannen och kvinnan kan erhålla kyrklig vigsel.

5 § Behörig att förrätta borgerlig vigsel är, enligt närmare bestämmelser som Konungen meddelar, lagfaren domare i allmän underrätt och den som länsstyrelsen särskilt förordnar till vigselförrättare.

8 § Vigsel förrättas i släktingars eller andras vittneens närvaro. Vid vigseln skall mannen och kvinnan, samtidigt tillstådes inför vigselförrättaren, på hans fråga avge sitt ja och samtycke till äktenskapet samt därpå av honom förklaras för äkta makar.

I övrigt gäller, vid vigsel inom svenska kyrkan föreskrifterna i kyrkohandboken, vid vigsel inom annat trossamfund dess kyrkobruk och vid borgerlig vigsel bestämmelser som meddelas av Konungen.

5 kap. Allmänna bestämmelser om makars rättsförhållanden

1 § Man och hustru äro skyldiga varandra trohet och bisånd; de hava att i samråd verka för familjens bästa.

2 § Makarna äro pliktiga att, var efter sin förmåga, genom tillskott av pennningar, verksamhet i hemmet eller annorledes bidraga till att bereda familjen det underhåll, som med avseende å makarnas villkor må anses tillbörligt. Till familjens underhåll skall räknas vad som erfordras för den gemensamma hushållningen och barnens uppföstran samt för tillgodoseende av vardera makens särskilda behov.

Försök klargöra hur sammanhanget och spänningen mellan det institutionella och det personliga framträder i lägesbeskrivningen (s 11—16). Denna görs utifrån följande fyra rubriker:

Avinstitutionalisering (s 11 f), Studera och diskutera med hjälp av Statistisk årsbok giftermåls- och skilsmässoutvecklingen under ett antal år.

Kritik mot s k dubbelmoral (s 12 f): "Dubbelmoral" används i två betydelser. Vilka är de? I vilken betydelse använder rapporten ordet? Hur ställer sig utredningen till dubbelmoralen?

Sexuallivets autonomi (s 14): Rapporten hänvisar till "handböcker i sexualupplysning". Försök att få fram några sådana, t ex B H Claesson: Det där med blommor och bin (1974), Fråga RFSU (1972), J Takman: Sex i tonåren (1968). Är rapportens analys och kritik av sexualsynen i dessa handböcker berättigad?

Arbete och fritid (s 14—16): Rapporten talar här och i exkursen (s 20—24) om olika familjetyper, (a) det agrara samhälls familj, (b) det borgerligt präglade industrisamhällets och (c) det moderna samhällets. Diskutera innebörden i de tre typerna. Ta särskild hänsyn till positiva och negativa sidor i den moderna familjesituationen.

Två frågor bör särskilt diskuteras: 1) Kan invändningar göras mot placering på daghem av barn under tre år? 2) Rapporten ströder tanken på införande av sex timmars arbetsdag för både män och kvinnor. Hur stor är "risken" att flertalet använder den erhållna ledigheten till att "extraknäcka" isället för som avsett att vara tillsammans med familjen?

2 Äktenskap och familj i dag (forts)

(s 16—24)

Tendenser i svensk lagstiftning (s 16—18)

Hur återspeglas spänningen mellan det institutionella och det personbundna i lagstiftningen? Diskutera om denna bidragit till att stärka eller försvaga äktenskapet som institution.

Följ giftermålsstatistiken i Statistisk årsbok under de senaste årtiondena. Rapporten talar om en omsvängning i giftermålsfrekvensen efter 1966. Hur? Diskutera de tänkbara orsakerna till förändringen.

Familjestrukturens förvandling (s 18—20)

Rapporten talar om två typer av äktenskapsliga struktur. Vilka är de? Diskutera dem utifrån de anförda nytestamentliga ställena. Vilken struktur återspeglas i de moderna vigselformulären och i lagstiftningen? Studera formulären. Jämför med utdraget ur giftermålsbalken s 64—66.

Svenska kyrkan

Efter psalmsångens slut säger prästen:

I Guds, Faderns och Sonens och den Helige Andes, namn.

Äktenskapet är av Gud stiftat, till samhällets bestånd och till förenade makars inbördes hjälp, att lätta livets mödor, mildra mötande bekymmer och genom en sorgfälligt uppföstran bereda efterkommandes välfärd.

Denna stiftelse är helig. Heliga äro dess förbindelser, heliga dess ändamål.

Det är äkta makars plikt att älska och ära varandra. Genom uppriktighet och sanning i allt sitt väsen må de söka vinna och bevara varandras förtroende. Tillsammans skola de hava omsorg om sitt hem, gemensamt dela dess ansvar och under livets alla skiften trofäst stå vid varandras sida. Man och hustru böra väl besinna att äktenskapet av dem båda kräver obrottslig trohet, och att en sann gudsfruktan giver kraft till en rätt pliktuppfyllelse.

Därför ligger det makt uppå, att de av hjärtat bedja Gud om nåd att begynda och fortsätta äktenskapet efter hans vilja. Då främjas genom denna förening den högsta lycka på jorden.

Därtill vi ock över detta brudpar bedja den Allsmäktige om nåd och välsignelse.

Därefter säger prästen:

Låt om oss nu höra den Heliga Skrifts vittnesbörd om kärlekens gåva och dess förpliktelser.

Jesus Kristus, vår Herre, betygat: Redan i begynnelsen gjorde Skaparen människorna till man och kvinna och sade: "Förden skull skall en man övergeva sin fader och sin moder och hålla sig till sin hustru, och de två skola vara ett." Så äro de icke mer två, utan *ett*. Vad nu Gud har sammanfogat, det må människan icke åtskilja.

Aposteln säger: Bären varandras bördor, så uppfyllen I Kristi lag.

Glädjens, låten fullkomna eder, varen ens till sinnes; då skall kärlekens och fridens Gud vara med eder.

Prästen frågar dem som skola församlingen reser sig, viggas, först brudgummen:

Inför Gud, den allvetande, och i denna församlings (dessa vittnens) närvaro, frågar jag dig, N N: Vill du hava denna N N till din äkta hustru och älska henne i nöd och lust?

Brudgummen svarar:

Ja.

Därefter frågar prästen bruden:

Inför Gud, den allvetande, och i denna församlings (dessa vittnens) närvaro, frågar jag dig, N N: Vill du hava denne N N till din äkta man och älska honom i nöd och lust?

Bruden svarar:

Ja.

Brudgummen lämnar prästen vigselringen.

Prästen beder, under det han håller vigselringen:

Herre, allsmäktige Gud, Heliga, visa och välsignelsebringande äro dina ändamål med äktenskapets stiftelse. Vi bedja dig: Se nådeligen till det förbund som med detta vårdeckan inför dig beseglas, och värdes på detta brudpar uppfylla dina löften till dem som troget hålla de förbindelser du har stiftat till människors bästa. Amen.

Prästen återlämnar vigselringen. Han förestavar löftet, först för brudgummen:

Brudgummen mottager ringen och säger, under det han, tillika med bruden, håller densamma:

Jag, N N, / tager dig, N N, / nu till min äkta hustru, / att älska dig i nöd och lust; / och till ett vårdeckan / giver jag dig denna ring.

Prästen förestavar löftet för bruden: Bruden säger:

Jag, N N, / tager dig, N N, / nu till min äkta man, / att älska dig i nöd och lust; / och till ett vårdeckan / mottager jag denna ring.

Brudgummen sätter ringen på brudens vänstra ringfinger.

Sedan bruden har mottagit ringen, säger prästen:

Emedan I nu haven tagit varandra till äkta och detta inför Gud och denna församling (dessa vittnen) betygat, stadfäst jag edert äktenskapsförbund.

Prästen fortsätter:

Herren vare med eder och ledsage eder i sin sanning och fruktan, nu och till evig tid.

Församlingen sätter sig ned.

Därefter säger prästen:

Låt om oss bedja.

Prästen beder, vänd mot altaret:

Brudparet faller på knä och förbliver knäböjande, till dess välsignelsen blivit läst.

Allsmäktige, evige Gud, oförfärdlig i nåd och barmhärtighet. Vi bedja dig för dessa makar. Välsigna det förbund som de i dag hava stadfäst inför dig. Låt emighet och kärlek alltid råda i deras hem (och ett nytt släkte där uppväxa och fostras i din sanning och fruktan). Hjälp dem att med tålmod och tacksägelse upptaga allt vad vad dem efter din skickelse kan vederfaras. Hör, milde Gud, deras böner, och var deras beskyärn, när de åkalla dig. Led dem efter ditt råd, att de, efter fulländad vandring, må samlas i de saligas eviga boningar. Genom din Son, Jesus Kristus, vår Herre, Amen.

Orden inom parentes kunna, där så är lämpligt, utelämnas.

Prästen fortfar:

Fader vår, som är i himmelen — — — Amen.

Vänd mot brudparet säger prästen:

Gud allsmäktig sände sitt ljus och sin sanning, som bevara eder i alla edra livsdagar. Guds hand beskyärne eder. Gud, Fader och Son och den Helige Ande, låte sin nåd vara mäktig över eder.

Prästen fortfar:

Herren välsigne eder — — — Amen.

Vigselakten avslutas, där så ske kan, med psalm sång, under vilken brudparet står vänd mot altaret. Därefter utåtgår brudparet, bruden vid brudgummens högra sida (under orgelspel).

FRAGORNA

Efter predikan inbjuder vigselförrättaren i ord eller genom tecken församlingen att resa sig. Han vänder sig därefter till brudparet i följande eller liknande ordalag:

Kära brudpar!

Ni har kommit hit för att av Herren få er kärlek bekräftad inför mig som kyrkans tjänare och inför denna församling. I rikt mått välsignar Kristus er kärlek. Ni har en gång blivit helgade i dopet. I äktenskaps sakrament vill han nu berika och stärka er till att i ständig trohet ta på er äktenskaps ömsesidiga ansvar.

Därför frågar jag er nu inför denna församling:

Har ni kommit hit utan tvång, av fri vilja och med uppriktigt hjärta för att ingå ert äktenskap?

Brud och brudgum svarar båda:

— Ja.

Är ni beredda att under hela ert liv leva tillsammans som äkta makar i ömsesidig kärlek och respekt?

Brudparet:

— Ja.

Följande fråga kan utelämnas, om omständigheterna så bjuder, i ex om de som ingår äktenskapet är äldre. Om vid blandäktenskap den icke-katolska parten förklarar sig ej beredd att fostra eventuella barn enligt kyrkans bud, tillfogas i denna frågas senare hälft de inom parentes satta orden.

Är ni beredda att i kärlek ta emot de barn som Gud låter er få och (för du beredd) att fostra dem enligt Kristi och hans kyrkas bud?

Brudparet:

— Ja.

BRUDLÖFTENA

Vigselförrättaren uppmanar brudparet att ge uttryck åt sitt ömsesidiga samtycke:

Då ni alltså vill ingå äktenskaps heliga förbund uppmanar jag er att fatta varandras händer och så inför Gud och denna församling ge uttryck åt ert samtycke!

Brud och brudgum ger varandra handen. Brudparet säger, eventuellt förestävar prästen följande:

Brudgummen:

— Jag, N N, tar dig, N N, till min äkta hustru och lovar att vara dig trogen i medgång och motgång, i sjukdom och hälsa och att älska och ära dig i alla våra livsdagar.

Bruden:

— Jag, N N, tar dig, N N, till min äkta man och lovar att vara dig trogen i medgång och motgång, i sjukdom och hälsa och att älska och ära dig i alla våra livsdagar.

Vigselförrättaren säger därefter:

Må Gud i sin godhet bekräfta och välsigna det samtycke, som ni inför denna församling klart och öppet har uttalat. Vad nu Gud har förenat, får människan icke åtskillja.

— Amen.

VÄLSIGNELSE OCH UTVÄXLING AV RINGÄRNA

Vigselförrättaren välsignar ringarna:

Må Gud väl ✠ signa dessa ringar, som N och N skall ge varandra till ert tecken på sin ömsesidiga kärlek och trohet. — Amen.

Brudgummen ger bruden ringen och säger:

— N, ta emot denna ring
och bär den som ett tecken
på min kärlek och trohet.
I Guds, Faderns och Sonens
och den Helige Andes namn.

Bruden ger brudgummen ringen och säger:

— N, ta emot denna ring
och bär den som ett tecken
på min kärlek och trohet.
I Guds, Faderns och Sonens
och den Helige Andes namn.

FÖRBÖN OCH VÄLSIGNELSE

Borgerlig vigsel

Äktenskaps ändamål är enskildas väl och samhällets bestånd.

Ni ha tillkännagivit att ni vilja ingå äktenskap med varandra.

Tager alltså du — — —

denna — — — till din hustru att älska henne i nöd och lust? (Ja)

tager du — — —

denne — — —

till din man att älska honom i nöd och lust? (Ja)

(ev vigselning lämnas)

Gev varandra handen till bekräftelse på detta.

Jag förklarar er nu för äkta makar.

Glöm aldrig det löfte om trohet för livet som ni nu ha avlagt.

Lev med varandra i inbördes aktning, kärlek och förtroende och besinna ert ansvar mot kommande släkten, må endräkt och lycka råda i ert äktenskap och i ert hem.

Rätts- och socialhistorisk exkurs (s 20—24)

Rapporten redogör för olika sätt för äktenskaps ingående. Diskutera dem och deras konsekvenser.

Läs och diskutera innebörden i de båda av rapporten anförda beläggen mot 1) påstådd kyrklig kvinnofientlighet s 22 f (Thomsons exempel från 1809 års riksdag) och 2) förställningen om storfamiljen i det agrara samhället s 23 (Hellspongs och Ljögrens exempel).

3 Äktenskapet — en gemenskapsinstitution

(s 25—31)

Kapitel 2 utgör rapportens centrala del. Begreppsparat *institution* och *personalgemenskap* återkommer här som ett ledande tema.

Undersök hur det kommer till synes i de olika underavdelningarna.

Positiva drag i utvecklingen (s 25—26)

Diskutera rapportens bedömning av de positiva dragen i utvecklingen. Studera nedanstående utdrag ur SOU 1974:59 s 61 f om den vikt människor i allmänhet lägger vid kärlek och trohet som villkor för sexuell samlevnad.

Tabell 2.10 Attityder i Sverige till sexuell beteende: generations- och könsskillnader.

Efter SOU 1969:2, tabellerna II:1, II:6, II:9, Jakande svare. I %¹

	Å. män	Å. kv	Y. män	Y. kv.
	%	%	%	%
1. "Det enda riktiga skälet för en sex. förbindelse är kärlek"	54	82	47	73
2. "Anser ni att det är orätt med sexualumgänge utan förälskelse?"	31	62	27	50
3. "Det är bra att mannen har sexuell erfarenhet innan han gifter sig."	70	53	63	62
4. "Det är bra att kvinnan har sexuell erfarenhet innan hon gifter sig."	63	43	59	55
5. "Bör sexuell samliv accepteras mellan förlovade?"	93	89	97	98
6. "Bör sexuell samliv accepteras mellan dem som har stadigät sällskap?"	87	74	91	91
7. "Bör sexuell samliv accepteras mellan obundna som inte närmare känner varandra?"	44	12	53	25
8. "Bör sexuell samliv accepteras om båda är gifta men inte med varandra?"	7	3	12	6

¹Den största generationskillnaden, 11 procentenheter, föreligger för frågorna 6 och 7, den näst största, 8 procentenheter, för frågorna 1 och 2. I alla fyra fallen framträder hos den yngre genera-

¹ Med "äldre" avses 31—60-åringar, med "yngre" 18—30-åringar. Båda grupperna utfrågades 1967.

tionen minskade krav på personlig relation som ovillkorlig förutsättning för sexuell samliv. Det är samma förändring som Christensen observerat hos danska studenter men inte hos amerikanska studenter i Indiana (Christensen 1971, s. 119, tabell 18:2). I alla fyra fallen har permissiviteten ökat mer hos kvinnorna än hos männen. Det innebär att skillnaden mellan mäns och kvinnors attityder minskar, något som för övrigt gäller om alla de åtta enkätfrågorna i tabellen. I frågorna 3, 4, 5 och 6 har skillnaden mellan mäns och kvinnors attityder minskat mycket starkt; i frågorna 3, 5 och 6 har den nästan försvunnit. Men det är också väsentligt att lägga märke till att skillnaden mellan manlig och kvinnlig attityd fortfarande är mycket stor i den yngre generationen i punkterna 1, 2 och 7. I alla tre fallen ställer mycket fler kvinnor än män kravet att kärlek och sexualliv skall höras ihop. I fråga 5, om samliv mellan förlovade, har skillnaden mellan den äldre och yngre generationens uppfattning sannolikt aldrig varit stor. I två frågor avviker männens svar från vad man skulle ha väntat sig. Det är fler äldre än yngre män som tycker det är bra att mannen respektive kvinnan har sexuell erfarenhet innan de gifter sig. Något försök till tolkning skall inte göras här. Kravet på trohet i äktenskapet omfattas alltför av en överväldigande majoritet; den är dock inte lika stor i den yngre som i den äldre generationen. De som tillåter utomäktenskapliga samlag har blivit några fler. Den största förändringen är att 12 % av de yngre männen mot 7 % av de äldre inte håller på troheten."

Våra utgångspunkter (s 26—29)

I detta och följande avsnitt framlägges principerna för en "kyrkornas äktenskapssyn". Dessa principer grundas på en kristen helhetsuppfattning av människans och världens. Gud har skapat människorna till frihet och till gemenskap med sig själv och med varandra. Se hur detta kommer till uttryck i två dokument:

- 1) Svenska biskopsmötets svar till Samkristna skolnämnden (1973) s 4:

Sexualiteten hör till livets grundläggande värden och lycko-tillgångar. Kyrkan vill skydda dessa värden. Därför tar vi avstånd från en sådan syndstämpling av det sexuella, som ofta förekommit och som ytterst har sitt ursprung i förkristen grekisk filosofi, där man betraktade det kroppsliga som något lägre och ont i motsats till själen som representerade det goda. Men vi tar också avstånd från den uppfattning som vill se sexualiteten som en driftsfunktion som utan vidare skall utlevas. Båda dessa uppfattningar — den falska syndstämplingen och bagatellisierandet av

sexuallivet till blott en driftsfunktion — hindrar sexualliv och kärlek från att fungera som de positiva tillgångar de skulle vara i våra liv.

- 2) Andra Vatikanconciliets pastoralkonstitution Kyrkan och världen av idag (1968) nr 48:

Den djupa livs- och kärleksgemenskap, som det äkta paret bildar, har av Skaparen stiftats och givits sina egna lagar. Den är grundad på makarnas förbund, dvs på deras orubbliga personliga samtycke. En av Guds lag bekräftad institution uppstår så inför samhällets ögon, när makarna ömsesidigt ger sig åt och tar emot varandra i en personlig handling. För makarnas, barnens och även samhällets bästa är detta heliga band undandraget människornas godtycke. Ty Gud själv är upphovsman till äktenskapet, som i sig själv bär sarskilda värden och ändamål. Allt detta är av den största betydelse för att människosläktet skall fortleva, för varje familjemedlems personliga framsteg och eviga öde, för familjens och hela det mänskliga samhällets värdighet, bestånd, fred och lycka. Det är genom själva sin naturliga karaktär, som äktenskapets institution och den äktenskapliga kärleken har som mål att alstra och fostra barn, vilka som en höjdpunkt är dess fulländning. Så skall mannen och kvinnan, som genom sitt äktenskapliga förbund utgör "icke mer två, utan ett kött" (Matt 19:6), ömsesidigt hjälpa och stödja varandra genom sina personers och handlingars inre enhet. De blir så medvetna om vad deras förrening innebär och fördjupar den alltmer. Denna inre förrening, detta de båda personernas ömsesidiga givande, liksom även barnens bästa, fördrar makarnas fullständiga trohet och kräver deras oupplösliga enhet.

Gemenskap (s 29 ff)

Äktenskapet är en gemenskap där både det personliga och det institutionella kommer till uttryck. På vilket sätt sker det?

Diskutera i vilka (kris-)situationer makarnas persongemenskap är i särskilt behov av stöd genom äktenskapet som insituation.

4 Äktenskapet — en gemenskapens institution (forts) (s 31—38)

Begreppsparat *institution* och *persongemenskap* återkommer här på nytt som rapportens ledande tema. Undersök hur det kommer till uttryck i de olika underavdelningarna.

Äktenskapets innebörd och ingående (s 31—35)

Vilka är äktenskapets institutionella drag, och hur förhåller de sig till de personliga?

Diskutera innebörden i teserna a—e (s 31) och i konsensusförklaringen (s 33). Beakta samstämmighet och olikhet mellan katolsk och evangelisk uppfattning och försök att kritiskt bedöma dem.

Det sexuella samlivet (s 35—38)

Rapporten andas en positiv syn på det sexuella samlivet i äktenskapet. Hur framträder den? Undersök om denna positiva värdering har stöd i nedanstående officiella dokument.

En omdiskuterad fråga är inställningen till preventiva medel inom äktenskapets ram. Jämför här Svenska kyrkans och den katolska kyrkans uppfattning; den senare återspeglad i *Humanae vitae* och de nordiska biskoparnas kommentar till detta dokument.

Diskutera kristen sexualsyn och ansvarig familjeplanering med hänsyn också till världens befolkningsproblem.

1) Svenska biskopsmötes svar till Samkristna skolornämnden (1973), s 4 (forts från föregående avsnitt):

Inställd i Guds skapelses sammanhang är sexualiteten en viktig del av människolivet. Men endast en del. Den kan dock inte avgränsas och isoleras från personlighetslivet i övrigt. En sexuell förbindelse griper djupt in i livet — i båda parternas liv — som ett ömsesidigt givande och tagande. Vårt sexualliv hör ofrånkomligt ihop med ömhet, förtroende, kärlek, och det kan inte lösgräas därifrån. Det sexuella samlivet ingår som en del både av individens personlighetsliv och av de två kontrahenternas gemensamma liv, av det gemensamma liv som gäller hem, arbete, fritid, barn, pengar och mycket annat. En följd av detta är att enligt

denna syn sexualitetens rätta och naturliga plats är äktenskapet. All kristen sexualetik måste ta sin utgångspunkt i detta faktum. Det understryker också det förpliktande ansvaret i en sexuell förbindelse. Denna syn måste prägla all kyrkans förkunneelse och undervisning i dessa ting. Rätt framförd kommer den otvivelaktigt att för många människor betyda en positiv stimulans till ett ansvarsmedvetet handlande på detta viktiga livsområde.

2) Påveencyklkan *Humanae vitae* i Selier-Thuringer: Katolska kyrkan efter Vatikanum II (1972) s 100 f:

Helhetsyn på människan

Frågan om livets fortplantning är, liksom alla andra frågor som berör det mänskliga livet, alltför omfattande för att enbart behandlas utifrån speciella synvinklar, såsom biologiska, psykologiska, demografiska eller sociologiska. Det är hela människan och hennes kallelse som måste tas i beaktande; den omfattar inte bara hennes naturliga och jordiska utan också hennes övernaturliga och eviga existens.

Den äktenskapliga kärleken

Denna kärlek är framför allt en helt och hållet mänsklig kärlek, något på en gång sinnligt och andligt. Det är alltså inte fråga om enbart en naturdrift eller ett känslorus, utan också, ja först och främst, en akt av fri vilja som står sig och tillväxer under det dagliga livets sorger och glädjeflämmen. Det sker på ett sådant sätt att man och hustru blir ett hjärta och en själ och tillsammans uppstår den mänskliga fullkomningen.

En sådan kärlek är total, dvs en särskild form av personlig vänskap där makarna på ett generöst sätt delar allt med varandra, utan otillbörliga förbehåll eller egoistiska beräkningar. Den som verkligen älskar sin make, älskar henne inte bara för vad han får ut av henne, utan för hennes egen skull, i glädjen att kunna berika den andra genom sin hängivenhet.

Den äktenskapliga kärleken är vidare trogen och exklusiv och varar till döden. Det är så brud och brudgum ser saken den dag de frivilligt och fullt medvetet älägger sig äktenskapets band. Även om denna trohet stundom kan erbjuda svårigheter, kan ingen bestrida att den är möjlig; den är alltid hedersam och ofrånstull. De exempel som så många äkta makar har gett under århundradenas lopp visar inte bara att troheten svarar mot äktenskapets väsen, utan också att den är en källa till djup och bestående lycka.

Den äktenskapliga kärleken är slutligen också en fruktbart kärlek. Den är nämligen inte utömd i och med de äkta makarnas förening, utan syftar längre: till att frambringa nytt liv. Äktenskapet och den äktenskapliga kärleken har enligt sin natur sitt mål i fortplantning och uppföstran. Barnen är i själva verket äktenskapets skönaste gåva och bidrar i hög grad till föräldrarnas lycka.

Ansvarigt föräldraskap

Därför kräver den äktenskapliga kärleken av makarna att de är väl förtrogna med de uppgifter som hör samman med föräldransvar. Med full rätt lägger man idag stor vikt vid detta, och det är därför angeläget att det uppfattas på ett rätt sätt.

Studera i rapporten s 37 de nordiska katolska biskoparnas kommentar till detta påvliga uttalande.

5 Äktenskapet — en gemenskapens institution (forts) (s 38—44)

Äktenskapet under Krisisnåd (s 38—44)

Cirkeldeltagarna bör under denna sammankomst ha var sin bibel. De i rapporten s 38 f anförda bibeltexterna i Mark 10, Matt 5 och Ef 5 läses jämte synpunkterna på s 39 f och diskuteras.

Sedan den för båda kyrkorna gemensamma, på Nya testamentet grundade synen på äktenskapet studerats och diskuteras, ägnas uppmärksamheten åt skillnaderna och de eventuella möjligheterna till ett överbyggande av dessa.

Den romersk-katolska tron (s 41 f)

Rapportens framställning av den katolska synen på äktenskapet som ett sakrament kan kompletteras med följande avsnitt ur Andra Vatikanconciliets dogmatiska konstitution om kyrkan, 1970, nr 11:

De kristna makarna slutligen utgör genom äktenskapets sakrament ett tecken på och delager i det mysterium, som enheten och den fruktbara kärleken mellan Kristus och Kyrkan innebär (jfr Ef 5:32); i kraft av detta sakrament hjälper de varandra ömsesidigt till helgelse genom det äktenskapliga livet och genom att ta emot och fostra barnen; så äger de i sin levnadsställning och i sitt levnads sätt sin egen nådegåva inom Gudsfolkets (jfr 1 Kor 7:7). Ur denna förbindelse uppstår nämligen familjen, där det mänskliga samhällets nya medborgare föds och genom den Helige Andes nåd i dopet görs till Guds barn, för att Guds folk skall äga bestånd genom tiderna. Hemmet är nu liksom en kyrka där föräldrarna skall vara de första trons förkunnare för sina barn, genom ord och föredöme, och där de skall ta vård om vart och ett egen kallelse.

Evangelisk-luthersk äktenskapsuppsyn (s 42—43)

Nu studeras Luthers äktenskapsuppfattning, varvid observeras rapportens påpekande att det hos Luther finns "ett typologiskt, kristologiskt-ecklesologiskt betraktelsesätt", varigenom äktenskapet också enligt luthersk syn får "en innebörd, som skulle kunna kallas sakramental". Rapporten baserar denna viktiga iakttagelse på uttalanden av Luther, men det kan vara av intresse att konstatera att även i svenska reformatoriska kretsar en betoning av äktenskaps gudsomliga ursprung finns liksom hänvisning till "sakramentsbrevet" Ef 5, t ex i Laurentius Petris kyrkoordning av år 1571, 1932, s 116 f:

Echteskap är en ährligh och Gudhi behagligh stadge, såsom ock Gudh sieffther aff begynnelsen honom stichtat och welsignat haftuer, och sedhan altitidh vthi margahanda måtto ährrat och elskat, Hwarföre ock the som i Echteskaps stadga stadda äro, och rett leffua, mågha wara widh it gott modh, och dristeligha äkalla Gudh om hjelp och beskern vthi alla theras wedhermödh och beswäringar, huilke them thes flere och starckare plägha wedherfars, at Echteskapet är Gudz godha werck och skickelse. Ty dieffnulden som är Gudz fiende, legger sigh altitidh ther winning om, at han thet må skemma och förderriffua, som Gudh sigh til prijs och ähro gjordt och skickat haftuer.

Och efter thet Gudh, hoor, boletij, och all annor orenlighheet icke iidda kan, är thet hans godhe och nådighe wille, at alle och hwar var en som i reenleffnat elliens icke leffua kan, skal gifua sigh i Echteskap, såsom S. Paulus clarligha betygat, säyandes, Til at vndfly boletij haftue hwar och en sina hustru, och hwar och een sin man. Thet samma låter ock Gudh sieff förstå i Bodh-ordet, ther han säger, Tu skalt icke göra hoor.

Så är ock thet Gudz wille, at the som vthi Echteskapet stadda äro, skola hålla sigh troligha och reenligha, så at the icke förkrenckat medh hoorom och olofligh behandelse, Ty thet är een jliknelse och it egentligt beläte til then contract och deeach-tighet som är emellan Christum och hans Församling. Hwarföre ock S. Paulus säger, Echteskapet skal hållas ährligt ihland alla, och Echteskaps säng obesmitat.

6 Att leva utanför äktenskapet

(s 45—51)

Rapporten reserverar den sexuella gemenskapen för äktenskapet. Den är ingalunda omedveten om de problem en rad människor utanför äktenskapet därigenom ställs inför. Ut-

redningen förbigår inte svårigheterna med tystnad, utan diskuterar dem i sin allmänna strävan att vara en samtalspartner i ett pågående meningsutbyte. Rapporten behandlar de ogifta, de sammanboende och de fränskilda.

Ogifta (s 45—48)

Rapporten skiljer mellan de frivilligt ogifta och de ofrivilligt ogifta. Vilken är skillnaden mellan dessa grupper?

Klostertanken har fått hemortsrätt också i Svenska kyrkan. Undersök utbredningen av olika slags kloster i Sverige med hjälp av S-E Brodd: *Evangelskt klosterliv i Sverige* (1972) och C B Broomé — K Rotzén (red): *Katolska ordnar och kloster* (1963). Diskutera klosterlivets berättigande.

Vilka lösningar anger rapporten för de ofrivilligt ogifta? Är de realistiska? Finns det andra svar?

Rapporten tar också upp tonåringarnas sexuella problematik. Diskutera och kritiserar de där framförda synpunkterna.

De *homosexuellas problematik* tas inte upp till behandling, utan en hänvisning görs till det svenska biskopsrådets utredning *De homosexuella och kyrkan* (1974). Ägna om möjligt en sammankomst åt denna betydelsefulla och mycket känsliga fråga. Använd då även E Alexanderson (red): *De homosexuella i församlingen* (1973).

Samboende (s 49—51)

Studera på nytt utvecklingen såsom den är tecknad i rapportens avsnitt *Familjestrukturens förvandling* (s 18—20). Rapporten skiljer mellan olika former av samboende och sätter in dem i ett historiskt perspektiv. Försök klargöra detta samband med hjälp av den historiska kursen (s 20—24). Ta reda på vilka de olika samboendeformerna är. Diskutera deras orsaker. Hur ställer sig rapporten till samboendet? Försök förstå ställningstagandet med hjälp av begreppsparet *institution och persongemenskap*.

7 Att leva utanför äktenskapet (forts) (s 51—56)

Fränskilda (s 51—56)

Skilsmässans problem har ökat. Hur? Undersök skilsmässofrekvensen med hjälp av Statistisk årsbok. Rapporten antyder något om skilsmässans orsaker. Vilka är de? Finns det flera? Är det sant som rapporten påstår att "både kyrklig förkunnelse och kyrklig praxis på äktenskapsområdet har kommit in i en förtroendekris"? Vilka är i så fall orsakerna?

Vilken är Nya testamentets syn på skilsmässa? Studera frågan med ledning av rapporten (s 52 f) och Nya testamentet.

Vilken är kyrkornas traditionella inställning till skilsmässa och omgifte? Har det skett någon förändring på senare år?

Diskutera rapportens förslag till reformer och till handlingsprogram på själavårdens område.

8 Sammanfattning (s 57—62)

Konklusioner (s 57—59)

"Äktenskapstankens situation idag" diskuteras utifrån den kortare av de båda borgerliga ordningarna för äktenskaps ingående; den ordning som kan användas "på särskild begäran från mannen och kvinnan" anföres här (vigselmemorial 3 a §):

Ni har förklarat att ni vill ingå äktenskap med varandra.
Tar alltså du _____
denna _____
till din hustru (ja)
Tar du _____
denna _____
till din man (ja)
Jag förklarar er nu för äkta makar.

Diskutera förhållandet mellan lagstiftning och kyrkligt handlande så som det antyds i rapporten s 57 f.

Förslag till åtgärder (s 59—62)

Diskutera de förslag s 59 f som rapporten framlägger, hela tiden med tanke på möjligheten att organisera verksamheten ekumeniskt som fortbildning av präster och lekmän (s 61 f).

När rapporten som första förslag till åtgärder nämner presentation av kyrkans äktenskapsyn i skola och massmedia, avstår den från att gå närmare in på hur detta skall gå till. Vad skolan beträffar har sedan rapporten framlades SOU 1974:59 Sexual- och samlevnadsundervisning (USSU) publicerats, ett mycket viktigt bidrag på drygt 800 sidor till ämnet äktenskap och familj. Förutom kapitlet om konfirmandundervisning och motsvarande är praktiskt taget samtliga avsnitt av värde för studium och diskussion i cirkeln. Ett positivt inslag i USSU:s målsättning är ur kristen synpunkt bl a framhållandet att sexualiteten "är en integrerad del av människans liv och har ett oupplösligt samband med personlighetsutvecklingen". En ur kristen synpunkt kontroversiell fråga torde vara att USSU ej förordar att skolans elever avråds från tidiga sexuella erfarenheter.

NORDISKA
EKUMENISKA INSTITUTET
SIGTUNA